

ปัญหาพิเศษ

เรื่อง

การศึกษาการพึ่งตนเองของกลุ่มของชีวภาพ ตำบลคลองพลู
อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

A Study on Self-Reliance of Chong Bio-Agricultural Group, Tumbol Clongplu
Amphor Kitchagood, Chagwat Chuntaburi

เลขหมู่.....
เลขทะเบียน 102872
วัน,เดือน,ปี 20 ส.ค. 2552

เสนอ

ภาควิชาเทคนิคเกษตร

คณะเทคโนโลยีการเกษตรสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง กรุงเทพฯ

เพื่อความสมบูรณ์แห่งปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต (พัฒนการเกษตร)

พ.ศ. 2551

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้ไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ใบรับรองปัญหาพิเศษ

ภาควิชาเทคนิคเกษตร

คณะเทคโนโลยีการเกษตร สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง กทม.

เรื่อง

การศึกษาการพึ่งตนเองของกลุ่มของชีวภาพ ตำบลคลองพลู

อำเภอเขาชะเมา จังหวัดจันทบุรี

A Study on Self-Reliance of Chong Bio-Agricultural Group, Tumbol Clongplu
Amphor Kitchagood, Chagwat Chuntaburi

โดย

นางสาวสำราญ ศาสตราภรณ์

ได้รับการตรวจสอบและอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักสูตร

วท.บ. (พัฒนาการเกษตร)

เมื่อวันที่ 1 เดือน ๒๕๖๑ พ.ศ. ๒๕๕๑

ประธานกรรมการปัญหาพิเศษ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปัญญา หมั่นเก็บ)

กรรมการปัญหาพิเศษ

(อาจารย์ ดร.ดวงกมล ปานรศทิพ ธรรมาธิวัฒน์)

หัวหน้าภาควิชา

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ คุณาสวรรค์เวช)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

บทคัดย่อ

ชื่อเรื่อง : การศึกษาการพึ่งตนเองของกลุ่มของชีวภาพ ตำบลคลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

โดย : นางสาวสำราญ ศาลางาม

ชื่อปริญญา : วิทยาศาสตร์บัณฑิต (พัฒนากการเกษตร)

ประธานกรรมการปัญหาพิเศษ : .....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปัญญา หมั่นเก็บ)

1. / 2551

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาและองค์ประกอบการพึ่งตนเอง รวมทั้งปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่มของชีวภาพ ตำบลคลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี โดยใช้เทคนิคการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มของชีวภาพ ตำบลคลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2549 ปัจจุบันมีสมาชิกทั้งหมด 10 คน โดยการริเริ่มส่งเสริมของเจ้าหน้าที่เกษตรตำบล หลังจากที่หันมาปลูกผักปลอดสารพิษเกษตรกรรมมีรายได้เพิ่มขึ้นประมาณ 13,500 /ครัวเรือนปี และลดการใช้สารเคมีปีละประมาณ 53,000 บาท/ครัวเรือนปี เมื่อวิเคราะห์การพึ่งตนเองของกลุ่มของชีวภาพทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ 1) การพึ่งตนเองทางด้านเทคโนโลยี เช่น การผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพ น้ำหมักชีวภาพ 2) การพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจ เช่น มีความอิสระในการประกอบอาชีพ มีการเก็บออม 3) การพึ่งตนเองทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การนำเอาเปลือกเงาะ มังคุดและวัสดุที่เหลือจากการทำการเกษตรมาใช้ให้เกิดประโยชน์ 4) การพึ่งตนเองทางด้านจิตใจ เช่น มีจิตสำนึกในการปลูกผักปลอดสารพิษ 5) การพึ่งตนเองทางด้านสังคม เช่น มีการรับข้อมูลข่าวสารอยู่เสมอ ส่วนปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่มคือ ไม่สามารถผลิตผักให้ได้ตามความต้องการของตลาด ถึงแม้จะมีบริษัทและโรงแรมในจังหวัดจันทบุรีที่สนใจต้องการซื้อผักปลอดสารพิษจากทางกลุ่ม แต่ทางกลุ่มไม่สามารถผลิตผักได้ตามความต้องการของตลาด เนื่องจากสามารถผลิตได้ในบางช่วงฤดูกาลเท่านั้น และยังขาดรูปแบบและแนวทางการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาการปลูกผักและการทำสวนผลไม้ให้กับบุตรหลานอย่างต่อเนื่องต่อไป

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

คำนิยม

ปัญหาพิเศษฉบับนี้เกิดขึ้นได้จากการไปฝึกงานที่จังหวัดจันทบุรี แล้วมีความสนใจในกิจกรรมการทำงานของกลุ่ม และทุกคนในกลุ่มมีความเป็นกันเองมาก จึงนำกิจกรรมของกลุ่มมาเสนอเป็นหัวข้อปัญหาพิเศษกับ ผศ.ดร. ปัญญา หมั่นเก็บ ปัญหาพิเศษเล่มนี้จะเสร็จสมบูรณ์ไปไม่ได้เลยหากไม่มี ผศ.ดร.ปัญญา หมั่นเก็บ อาจารย์ ดร. ดวงกมล ปานรศทิพ ธรรมาธิวัฒน์ ที่คอยให้คำปรึกษาามาโดยตลอด และช่วยชี้แนะแนวทางการทำปัญหาพิเศษฉบับนี้ ขอขอบคุณอาจารย์ไพโรจน์ แสงจันทร์ อาจารย์ รัชเนกร ดอนไชว พี่ๆ ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคตะวันออกทุกคนที่คอยให้คำปรึกษา ขอขอบคุณพืมนเทียร คุณกุหลาบและสมาชิกกลุ่มทุกคน ที่คอยให้ความอนุเคราะห์ความช่วยเหลือหลายๆ ด้าน ขอขอบคุณเพื่อนๆ ที่คอยให้กำลังใจและให้ความช่วยเหลือช่วยเดินทางไปเป็นเพื่อนช่วยถ่ายรูปให้ และขอขอบพระคุณพ่อชัชวาล ศาลางาม คุณแม่สมหมาย ศาลางาม คุณยายดี เสาทอง น้ำชูศรี บุญอยู่ น้ำเกษม บุญอยู่ ที่คอยให้ความอุปการะมาโดยตลอด จนได้เรียนมาถึงระดับปริญญาตรี จึงใคร่ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

สำราญ ศาลางาม

เมษายน 2551

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	ก
คำนิยม	ข
สารบัญตาราง	จ
สารบัญภาพ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความสำคัญและที่มาของการศึกษา	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา	1
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	2
ขอบเขตและข้อจำกัดของการศึกษา	2
นิยามศัพท์ปฏิบัติการ	2
บทที่ 2 การตรวจเอกสาร	5
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง	5
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการรวมกลุ่ม	24
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	26
บทที่ 3 วิธีการวิจัย	29
พื้นที่เป้าหมาย	29
เครื่องมือและวิธีการรวบรวมข้อมูลและวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล	29
ระยะเวลาที่ทำการวิจัย	29
บทที่ 4 ผลการวิจัยและวิจารณ์ผล	30
บริบทชุมชน	30
ประวัติและความเป็นมาของกลุ่มของชีวภาพ	35
การบริหารจัดการของกลุ่มของชีวภาพ	36
กิจกรรมของกลุ่มและสมาชิกกลุ่ม	37
การพึ่งตนเองของกลุ่ม	40
ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่ม	48
วิจารณ์ผล	48

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สารบัญ(ต่อ)

	หน้า
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	52
สรุปผลการวิจัย	52
ข้อเสนอแนะ	55
เอกสารอ้างอิง	56
ภาคผนวก	59

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่าง TERMS กับ TERMS ในชีวิตจริง	11
2 แสดงพื้นที่ทำการเกษตร	32
3 สรุปลักษณะการพึ่งตนเองได้ของกลุ่มกลุ่มของชีวภาพ ตำบลคลองพลู	53

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 รูปแบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบหลักแห่งการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท	9
2 แสดงที่ตั้งจังหวัดจันทบุรี และพื้นที่ศึกษาวิจัย	31
3 โครงสร้างกลุ่มของชีวิตภาพ	37
4 แปลงผักที่คลุมด้วยฟาง	40
5 การปลูกผักแบบแบ่งชั้น	41
6 ระบบการให้น้ำแบบสปริงเกอร์	42
7 ถังน้ำหมักชีวภาพ	43
8 แหล่งน้ำในชุมชน	45
9 ความสมบูรณ์ของดิน	45

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

บทที่ 1

บทนำ (Introduction)

ความสำคัญและที่มาของการศึกษา

การพึ่งตนเองของหมู่บ้านหรือชุมชนในชนบทถือเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาประเทศอย่างแท้จริง เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 70 ของประชากรทั้งประเทศตั้งถิ่นฐานอยู่ในชนบท (พิริลลิตี คำนวณศิลป์ และคณะ, 2544) และประกอบอาชีพการเกษตร ประชาชนในชนบทส่วนใหญ่ยังอยู่ในสภาพที่ยากจน เจ็บป่วย และต้องการการศึกษา ประกอบกับชุมชนในปัจจุบันอยู่ในสภาพของการเสื่อมถอย เนื่องจากราคาของพืชผลทางการเกษตรที่ไม่แน่นอน เกษตรกรของประเทศไทยทุกภูมิภาคต้องประสบกับปัญหาที่เหมือนกัน เกษตรกรมีการดำเนินชีวิตโดยอาศัยปัจจัยภายนอกชุมชนเพิ่มมากขึ้น พึ่งพิงปัจจัยภายในชุมชนน้อยลง ทุนในสังคมที่มีอยู่เกิดการสั่นคลอน ทรัพยากรธรรมชาติถูกใช้เพื่อการบริโภคมากขึ้น วิธีการผลิตแบบใหม่ที่เปลี่ยนไปจากที่เคยทำแบบพออยู่พอกินเป็นการปลูกเพื่อขาย ทำให้ต้องเปลี่ยนวิธีการผลิตไปทั้งหมด สังคมปัจจุบันนี้เป็นสังคมที่ใช้เงินเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยน ทุกสิ่งทุกอย่างต้องซื้อต้องหาอย่างเดียว แตกต่างกับสังคมในอดีต (ศิริ ฮามสุโพธิ์, 2546)

ดังนั้นการที่จะช่วยให้ชุมชนแก้ไขปัญหาเหล่านั้นได้ชาวบ้านต้องเกื้อกูลกันระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ มีการพึ่งพาอาศัยของคนในชุมชนเป็นเอกลักษณ์สำคัญประการหนึ่ง โดยมีคนจากภายนอกเข้าไปเกี่ยวข้องน้อย ชาวบ้านจะตระหนักถึงการมีส่วนร่วมในชุมชน และสร้างจุดยืนที่มั่นคงของตนขึ้นมา จุดยืนนั้นเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันกับวัฒนธรรมพื้นบ้านซึ่งเป็นระบบคุณค่าดั้งเดิมในอดีต และจุดยืนจากพลังวัฒนธรรมนั่นเอง ทำให้ได้มาซึ่งอำนาจตัดสินใจ การบริหารจัดการและดำเนินการพัฒนาตนเอง โดยไม่รู้ตัวว่าเป็นการถูกบังคับ ยัดเยียด หรือเป็นเพียงผู้ตอบสนองนโยบายจากเบื้องบน (เสรีย์ พงศ์พิศ, 2536) ชาวบ้านในชุมชนสามารถทำทุกอย่างตามความต้องการของตนเอง มีอิสระในการประกอบอาชีพ มีการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานของตนเอง เป็นการผลิตเพื่อการพึ่งตนเองให้มากที่สุด ผลผลิตส่วนที่เหลือจากการบริโภคในครัวเรือนก็นำไปขายหรือแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้ผลผลิตอย่างอื่นมา โดยไม่เป็นการปิดตัวเองจากการค้าการตลาด และมีความสัมพันธ์พึ่งพาอาศัยกันและกันของคนในชุมชน

จังหวัดจันทบุรีเป็นอีกหนึ่งจังหวัดหนึ่งที่เกษตรกรประสบกับปัญหาราคาพืชผลทางการเกษตรที่ไม่แน่นอน ต้นทุนในการผลิตสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง และขาดการพึ่งตนเองของคนในชุมชน จากปัญหาดังกล่าวข้างต้นได้มีเกษตรกรคือ กลุ่มของชีวภาพ ตำบลคลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ได้มีการรวมกลุ่มกันเพื่อหาแนวทางที่จะแก้ไขปัญหาในเรื่องของต้นทุนการผลิตที่สูงและประกอบ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

กิจกรรมอื่นขึ้นมาเพื่อเป็นรายได้เสริมให้กับชุมชน โดยการหันมาทำน้ำหมักชีวภาพใช้เองในการทำสวน ผลไม้แทนการใช้ปุ๋ยเคมี และปลูกผักปลอดสารพิษเป็นรายได้เสริม พร้อมทั้งมีการทำบัญชีครัวเรือน เพื่อให้ทราบถึงรายรับรายจ่ายของตนเองในแต่ละวัน จากการดำเนินการดังกล่าวเกษตรกรสามารถลดค่าใช้จ่ายต่างๆ และมีรายได้เพิ่มขึ้นจนสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่ง

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาความเป็นมา และองค์ประกอบของการพึ่งตนเองของกลุ่มของ ชีวภาพ ตำบลคลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี เพื่อเป็นแนวทางในและนำไปประยุกต์ใช้กับ ชุมชนอื่นๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและองค์ประกอบของการพึ่งตนเองของกลุ่มของชีวภาพ ตำบล คลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี
2. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค ในการดำเนินงานของกลุ่มของชีวภาพ ตำบลคลองพลู อำเภอ เขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการพึ่งตนเองและองค์ประกอบของการพึ่งตนเอง ตลอดจนปัญหา อุปสรรคของการดำเนินงานของกลุ่มของชีวภาพเพื่อนำไปสู่การปรับปรุงและแก้ไขปัญหาการ ดำเนินงานของกลุ่มให้มีประสิทธิภาพต่อไป
2. ผลการวิจัยเป็นประโยชน์ต่อเจ้าหน้าที่และผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่นๆ ต่อไป

ขอบเขตและข้อจำกัดของการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษากการพึ่งตนเองของกลุ่มของชีวภาพ ตำบลคลองพลู อำเภอ เขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

กลุ่มของชีวภาพ หมายถึง กลุ่มเกษตรกรที่ทำการปลูกผักเป็นรายได้เสริมจากการทำสวนผลไม้ ตำบลคลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

การพึ่งตนเอง หมายถึง การที่บุคคล ครอบครัว หรือชุมชนมีความสามารถในการคิด การ ตัดสินใจ อย่างเป็นอิสระ มีความพอเพียงในตัวเอง สามารถที่จะจัดหาหรือผลิตปัจจัยต่างๆ ที่จำเป็น

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

เพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานได้อย่างพอเพียง มีการนำเทคนิค ภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการผลิต มีการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นอย่างเหมาะสม สามารถต่อสู้ แก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ได้ มีความสามารถในการให้ความช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กับผู้อื่น

การสัมภาษณ์เชิงลึก หมายถึง การเก็บข้อมูลโดยการซักถาม สทนทนา พูดคุย ถึงข้อมูลที่เราต้องการได้โดยตรงกับแหล่งข้อมูลอย่างละเอียด

การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม หมายถึง การเก็บข้อมูลโดยการดูพฤติกรรมและการดำเนินงาน โดยไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมเป็นสมาชิก หรือเข้าร่วมกิจกรรม

TERMS หมายถึง องค์ความรู้ในการพึ่งตนเอง ซึ่งประกอบด้วย

การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี (Technological Self-reliance: T) หมายถึง การมีปริมาณและคุณภาพของเทคโนโลยีทางวัตถุ และเทคโนโลยีทางสังคม การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพ และการบำรุงรักษาให้คงสภาพดีอยู่เสมอ เพื่อการใช้งาน เทคโนโลยีในความหมายนี้ รวมทั้งของสมัยใหม่และของดั้งเดิมของท้องถิ่นที่เรียกว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Folk Wisdom) ด้วย

การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ (Economic Self-reliance: E) หมายถึง ความสามารถดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจ ที่มีความมั่นคง สมบูรณ์พูนสุขพอควรหรือหากมองในแง่ความสมดุลระหว่างอุปสงค์และอุปทานจุดสมดุลก็จะต้องสูงพอสมควร ถึงขั้นสมบูรณ์พูนสุข

การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources Self-reliance: R) ทรัพยากรธรรมชาติในที่นี้หมายถึง สิ่งใดๆ ที่มีอยู่โดยธรรมชาติในชุมชนหรือสามารถหามาได้ ซึ่งการพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การมีทรัพยากรธรรมชาติ ความสามารถในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาตินั้น และความสามารถในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ไม่ให้เสื่อมเสียไปจนหมดสิ้น หรือไม่ให้เสียคุณธรรมชาตินัก

การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ (Mental Self-reliance: M) หมายถึง สภาพจิตใจที่กล้าแข็ง ในการที่จะต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคในการหาเลี้ยงชีพ การพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นในการปกครองตนเอง ในการป้องกันกิเลส

การพึ่งตนเองได้ทางสังคม (Socio-cultural Self-reliance: S) หมายถึง ภาวะการณ์ที่กลุ่มคนกลุ่มหนึ่งๆ มีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่น มีผู้นำที่มีประสิทธิภาพสามารถนำกลุ่มคนของตน ปฏิบัติหน้าที่บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ หรืออาจขอความร่วมมือช่วยเหลือมาจากภายนอกก็ได้

BAN ย่อมาจาก Balance, Ability และ Networking หมายถึง การสร้างความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท ประกอบด้วย

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

- Balance การมีสมดุล คือ ความสามารถในการพึ่งตนเองได้ของชุมชนพึ่งตนเองนั้น TERMS แต่ละตัวต้องรักษาสสมดุลของตัวไว้ ได้แก่ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ และสังคม หรือต้องมีความมั่นคงแข็งแรงในปัจจุบันเหล่านั้น ความสมดุลยังต้องเกิดขึ้นระหว่าง TERMS ทั้ง 5 ตัวด้วย มิเช่นนั้นก็ไม่สามารถพึ่งตนเองได้

- Ability ความสามารถ ความหมายตอนแรก คือ กระบวนการเสริมสร้างความสามารถพึ่งตนเองด้านต่าง ๆ ของ TERMS ทั้ง 5 ตัวของชุมชนให้มีระดับสูงขึ้นเรื่อยๆ และความสามารถอีกประการ คือ ความสามารถในการจัดการชุมชน (Community Management) เช่น จัดการให้เกิดสมดุลของปัจจัยต่างๆที่ช่วยเหลือชุมชนพึ่งตนเอง เป็นต้น

- Networking การสร้างเครือข่ายเพื่อการพึ่งตนเอง คือ การพึ่งพาอาศัยกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้านต่างๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่ช่วยทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ การสร้างเครือข่ายทำได้ทั้งชุมชนเอง เช่น ระหว่างกลุ่มสังคม อาทิ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มคลังยา กลุ่มหนุ่มสาว และระหว่างหมู่บ้าน

PAR มาจาก Participatory Action Research คือ การมีส่วนร่วม การกระทำและการวิจัย แต่มีความหมาย ดังนี้

- Participatory การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่นักวิจัยจากส่วนกลาง นักวิจัยท้องถิ่น (ผู้นำท้องถิ่น) ชาวบ้านในหมู่บ้าน เจ้าที่พัฒนาของทางราชการ และองค์กรอาสาพัฒนาเอกชน ร่วมกันทำงานทุกฝ่าย

- Action การกระทำ คือ การสร้างขีดความสามารถการพึ่งตนเองให้กับชุมชนหรือเป็นการพัฒนา (Development) ซึ่งหมายความรวมถึงการวิจัยด้วย

- Research การวิจัย หมายถึง การศึกษาอย่างเป็นระบบเพื่อหาคำตอบสำหรับคำถามหนึ่งใด ซึ่งชาวบ้านก็เป็นผู้ทำการวิจัยอยู่แล้วในชีวิตประจำวันของเขา ซึ่งจะทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร (Review of Related Literature)

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และได้นำเสนอตามหัวข้อดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง

2.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการรวมกลุ่ม

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง

2.1.1 ความหมายการพึ่งตนเอง

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2534) ได้ให้ ความหมายการพึ่งตนเอง หมายถึงความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคง สมบูรณ์ การพึ่งตนเองได้มีทั้งระดับปัจเจกชน (Individual) และระดับชุมชน (Community) กล่าวคือ การพึ่งตนเองได้ของปัจเจกชน หมายถึงการที่บุคคลสามารถดำรงอยู่ได้อย่างอิสระ เช่นความสามารถแยกตัวออกมาอยู่ต่างหากจากพ่อแม่มีความมั่นคงในชีวิต สามารถเลี้ยงดูตัวเองได้ ตัดสินใจเรื่องสำคัญได้เอง หรือสามารถขอคำแนะนำของผู้อื่นประกอบการตัดสินใจของตนเอง การพึ่งตนเองได้ของชุมชน หมายถึง การที่ชุมชนมีความสามารถในการกระทำระหว่างกันอย่างสม่ำเสมอตามกฎระเบียบของสังคม เพื่อบรรลุเป้าหมายของแต่ละคน หรือเป้าหมายร่วมกัน ณ พื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่งเป็นเวลานานพอสมควร ซึ่งชุมชนในที่นี้หมายถึงชุมชนในชนบท

กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530) ให้ความหมายการพึ่งตนเองในเชิงปัจเจกบุคคลว่า หมายถึงกิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกชนและครัวเรือน เพื่อบรรลุถึงการมีหลักประกันของการดำรงชีพของเขา แต่ความหมายในลักษณะของกลุ่ม หมายถึง สังคม (ชุมชน) ที่มีการจัดระเบียบระบบเพื่อให้ประชาชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนเอง (Self-fulfillment) ด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเองโดยการร่วมมือกับคนอื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน ชุมชนมีอิสระในการตั้งเป้าหมายในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายโดยอาศัยความพยายามและกำลังของตนเอง

เสน่ห์ จามริก (2523) ได้กล่าวถึงหลักการพยายามพึ่งตนเอง (Self-reliance) เป็นหลักการที่มีการกล่าวถึงและนำมาใช้ในการพัฒนาอย่างหนึ่ง ซึ่งตั้งต้นจากความเข้าใจในธรรมชาติของประชาชน ในฐานะที่เป็นมนุษย์อย่างน้อยที่สุดก็ย่อมมีพลังสติปัญญา ความสามารถอยู่บนพื้นฐานธรรมชาติ และสาเหตุที่ช่วยตนเองไม่ได้เช่นทุกวันนี้ ก็เพราะถูกปิดกั้นในการที่จะพัฒนาตนเองจากปัจจัยสิ่งแวดล้อม

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ธรรมชาติ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การบริหาร และวัฒนธรรมการพัฒนาจึงไม่ใช่เรื่องที่จะหยิบยื่นจากเบื้องบน หากต้องมุ่งเสริมประชาชนให้ทำความเข้าใจกับปัญหาตนเองและคิดค้นวิธีการแก้ไข ปัญหา ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่สัมพันธ์ต่อปัญหา ความต้องการและความสามารถของตนเองอย่างแท้จริง

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2541) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองของชุมชน โดยพิจารณาจากรูปแบบการผลิตว่าชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้มี 2 ระดับ ในระดับแรก คือ ชุมชนที่มีการผลิตพอเลี้ยงชีพ (Sufficient) เป็นการผลิตทุกอย่าง เฉพาะพอกินพอใช้ และไม่สามารถผลิตอะไรได้มาก เพราะด้วยวิทยาการผลิต อาศัยทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนให้เลี้ยงตัวเองได้ ระดับที่สองชุมชนที่ผลิตทุกอย่างได้เพียงพอแล้วยังมีผลผลิตเหลือเพราะวิทยาการผลิตหรือความรู้ความสามารถในการผลิตเพิ่มขึ้น และนำผลผลิตที่ส่วนที่เหลือไปแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้ผลผลิตอย่างอื่นมา เช่น รูปแบบการผลิตแบบการทำไร่นาสวนผสม รูปแบบการผลิตระดับที่สองนี้เป็นรูปแบบการผลิตเพื่อการพึ่งตนเองที่ดีที่สุด และไม่เป็นภาระปิดตัวเองจากการค้าการตลาด เพราะจะต้องมีความสัมพันธ์ในเชิงพึ่งพาอาศัยกัน ในการแลกเปลี่ยนผลผลิตส่วนเกินของตนกับคนอื่น ทำนองเดียวกับน้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่า

วิบูลย์ เข็มเฉลิม (2534) ให้ทัศนะว่า การพึ่งตนเองไม่ได้หมายถึงการไม่พึ่งใครเลยทุกอย่างทำกินเอง ใช้เอง ไม่ต้องซื้อ ไม่ต้องขาย และไม่ได้หมายถึง การปฏิเสธเทคโนโลยีสมัยใหม่หันกลับไปใช้วิถีชีวิตแบบเก่าแก่ดั้งเดิม แต่การพึ่งตนเองเป็นการจัดชีวิตให้สัมพันธ์กับคน สังคมและธรรมชาติรอบตัวอย่างเหมาะสม เป็นการสร้างสวัสดิการและความมั่นคงให้กับชีวิตตนเองทั้งในปัจจุบันและอนาคต สวัสดิการนี้พร้อมจะตอบสนองได้ทันที โดยที่เราไม่ต้องเรียกร้องให้ใครมาจัดสวัสดิการให้ และไม่จำเป็นต้องให้ใครมาช่วยเหลือเพราะสามารถที่จะพึ่งตนเองได้ในโอกาสนั้นๆ

เสรี พงศ์พิศ (2536) ได้กล่าวไว้ว่า การพึ่งตนเองของชาวบ้านเป็นการแสดงออกถึงการเกื้อกูลกันระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ มีการพึ่งพาอาศัยของคนในชุมชนเป็นเอกลักษณ์สำคัญประการหนึ่ง โดยมีคนจากภายนอกเข้าไปเกี่ยวข้องน้อย ชาวบ้านจะตระหนักถึงการมีส่วนร่วมในชุมชน และสร้างจุดยืนที่มั่นคงของตนขึ้นมา จุดยืนนั้นเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันกับวัฒนธรรมพื้นบ้านซึ่งเป็นระบบคุณค่าดั้งเดิมในอดีต และจุดยืนจากพลังวัฒนธรรมนั่นเอง ทำให้ได้มาซึ่งอำนาจตัดสินใจ การบริหารจัดการและดำเนินการพัฒนาตนเอง โดยไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นการถูกบังคับ ยัดเยียด หรือเป็นเพียงผู้ตอบสนองนโยบายจากเบื้องบน

สรุปการพึ่งตนเอง หมายถึง ความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคง สมบูรณ์ ซึ่งการพึ่งตนเองได้นั้น มีทั้งในระดับบุคคล และชุมชน การพึ่งตนเองต้องสามารถผันเปลี่ยนไปตามเวลาได้ เพื่อให้เกิดความเหมาะสม สอดคล้อง และสมดุล

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

2.1.2 ทฤษฎีการพึ่งตนเอง

2.1.2.1 ลักษณะของการพึ่งตนเอง

อภิชาติ ทองอยู่ (2531) ได้แบ่งขอบเขตการพึ่งตนเองเป็น 2 ลักษณะที่สัมพันธ์กันคือ

1) การพึ่งตนเองทางกายภาพ ได้แก่การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและการปกครองตลอดจนการจัดความสัมพันธ์ทางสังคม และแบบที่เป็นแบบฉบับของตนโดยสัมพันธ์กับส่วนที่สองคือ

2) การพึ่งตนเองทางวัฒนธรรม สติ ปัญญา ความเชื่อ และอำนาจการตัดสินใจ ชุมชนที่มีการพึ่งตนเองดังกล่าวไม่ใช่ชุมชนที่ปิดตัวเองจากสังคมภายนอก หากแต่เป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมและการผลิตในแบบของตนเอง แม้จะเปิดตัวจากสังคมภายนอกแต่ก็ยังสามารถดำรงความเป็นชุมชนพึ่งตนเองได้อย่างไม่เปลี่ยนแปลง

วรรณิ แกมเกตุ (2545) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับท้องถิ่นที่พึ่งตนเองได้ว่า ควรจะมีลักษณะต่างๆ ได้แก่

- 1) ทรัพยากรภายในเพียงพอแก่การบริโภคในท้องถิ่น
- 2) อัตรากำไรสุทธิของท้องถิ่นนั้นๆ เกิดจากการลงทุนหรือใช้ทรัพยากรภายในเป็นสำคัญ
- 3) ขนาดของประชากรพอเหมาะแก่พลังการผลิตภายใน
- 4) มีโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพและสังคมเพียงพอแก่ความต้องการพื้นฐานของชุมชน
- 5) มีสถาบันต่างๆ ที่สนับสนุนให้เกิดการพัฒนาเริ่มและความร่วมมือกัน
- 6) ให้มีกลุ่มต่างๆ เกิดขึ้นเป็นการต้านอำนาจ เช่น กลุ่มชาวนา ทั้งนี้โดยยึดแนวทางของประชาธิปไตย

สุพรรณิ ไชยอำพร (2529) เสนอแนวคิดว่า ความพยายามพึ่งตนเองจะต้องมีคุณสมบัติเด่นดังนี้

- 1) มีเสรีภาพ (Freedom) ในการคิด พูด ทำ หรือตัดสินใจตามความต้องการภายใต้กฎเกณฑ์ของสังคม
- 2) มีความเสมอภาค (Equality) ในการเรียนรู้ รับรู้ หรือการได้มาในสิ่งต่างๆ
- 3) ความเป็นไท (Autonomy) ของหน่วยสังคม กล่าวคือ สังคมจะต้องไม่ถูกครอบงำ โดยผู้ใดผู้หนึ่งหรืออิทธิพลจากภายนอกจนขาดอำนาจในการดำเนินกิจการของตนเองอย่างอิสระ
- 4) มีศักดิ์ศรี (Dignity) ในการร่วมมือ ร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

5) มีศักยภาพ / ความสามารถในการพัฒนา (Potential / Ability for Development)

นอกจากนี้ก็ได้ให้ลักษณะเด่นของการพึ่งตนเองในภาพรวม ประกอบด้วย

- 1) กำหนดเป้าหมายและการตัดสินใจของตนเองได้
- 2) มีความสามารถที่จะบรรลุถึงความต้องการของตนเอง
- 3) สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่
- 4) มีความพอใจ ภูมิใจในตนเอง

ดิเรก ฤกษ์สาห์ราย (2535) กล่าวถึงลักษณะของบุคคลและสถาบันที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาการพึ่งตนเองของประชาชน มีดังนี้

1) บุคคลในหมู่บ้านควรมีความเชื่อ ความคิด และพฤติกรรม ในเรื่องต่อไปนี้

1.1) รู้จักริเริ่มหัดคิดเอง แก้ปัญหาเองและทำเอง เพื่อเพิ่มความเชื่อมั่นให้กับตนเอง

1.2) แสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่อง และใช้หลักของเหตุผลเข้าแก้ปัญหาอย่างมีระบบ

1.3) เคารพกติกาในการตัดสินใจปัญหาของเสียงส่วนใหญ่ หรือมีมติของที่ประชุมและรักษาสติของเสียงข้างน้อย

1.4) เข้ามีส่วนร่วมของหมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง และมีส่วนร่วมด้วยจิตสำนึกของสำนึกของความรับผิดชอบในชุมชน และจิตสำนึกของความเป็นเจ้าของ เพื่อให้พลังของกลุ่มมีบทบาทในการสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงในอันที่จะเกิดผลร่วมแก่ชุมชน

1.5) มีบทบาทร่วมในการระดมทรัพยากร กำหนดปัญหาความต้องการการปฏิบัติการควบคุมติดตามประเมินผลของโครงการในชุมชนตามหน้าที่ความรับผิดชอบที่ได้รับมอบหมาย

2) สถาบันสังคมในชุมชนควรมีบทบาท

2.1) สนับสนุนให้ประชาชนโดยเริ่มตั้งแต่เด็กๆ เป็นการหว่านเมล็ดพืช สีเขียว ให้เด็กรู้จักคิด และริเริ่มแก้ปัญหาและทำด้วยตนเองในเรื่องที่ควรเป็น เพื่อให้เกิดการพัฒนาการพึ่งตนเอง การรู้จักทำงานเป็นกลุ่ม เพื่อร่วมรับผิดชอบสังคมและการยกระดับคุณภาพชีวิตของตนและคนในหมู่บ้าน

2.2) สนับสนุนให้ครอบครัวเป็นจุดพื้นฐานแรกเริ่มของการพัฒนา คือ การพัฒนาต้องเริ่มจากบ้าน โดยการสนับสนุนของสถาบันในชุมชน เช่น วัด โรงเรียน กลุ่ม และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

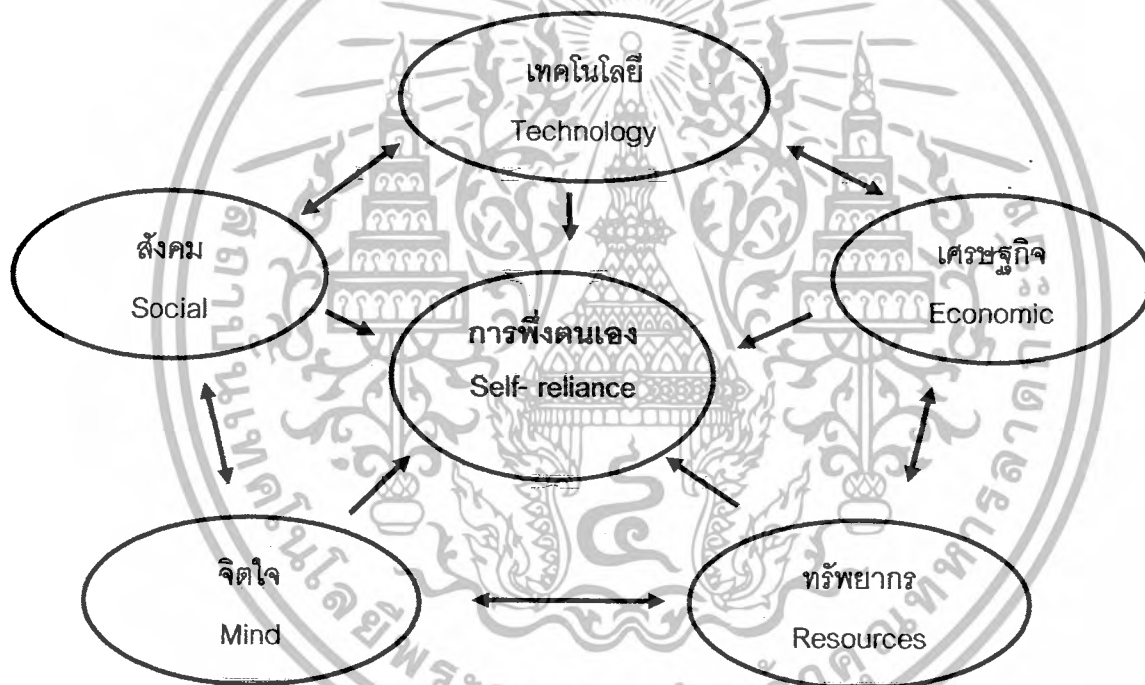
3) เป็นตัวอย่างให้แก่ประชาชนในการฝึกกำลังกันทำงานเพื่อชุมชน

2.1.2.2 องค์ความรู้ในการพึ่งตนเอง

องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการวิจัยในโครงการศึกษาการพึ่งตนเองตามทีสัญญาสัญญาวิวัฒน์ (2544) ได้ศึกษามีดังนี้คือ 1) ตัวแบบTERMS 2) BAN 3) ความสัมพันธ์เชิงหน้าที่ของ TERMS 4) ตัวแบบการพึ่งตนเองแบบพัฒนา (Double Tiered TERMS Model) 5) PAR ในส่วนที่เป็นวิธีการทำงานพัฒนาควบคู่ไปกับตัวแบบ TERMS โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) ตัวแบบ TERMS (TERMS MODEL)

ตัวแบบ TERMS เป็นตัวทำให้ชุมชนชนบทพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้เขียนเป็นกรอบความคิดได้ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 รูปแบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบหลักแห่งการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท

ที่มา : สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2536)

2) กลุ่มความคิด BAN

BAN ย่อมาจาก Balance, Ability และ Networking แต่ละองค์ประกอบมี

ความหมาย คือ

- Balance การมีสมดุล คือ ในการพึ่งความสามารถในการพึ่งตนเอง

ได้ของชุมชน พึ่งตนเองนั้น TERMS แต่ละตัวต้องรักษาสมดุลของตัวเอง ได้แก่ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปเผยแพร่ในสื่อออนไลน์ การค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ และสังคม หรือต้องมีความมั่นคงแข็งแรงในปัจจุบันเหล่านั้น ความสมดุลยังต้องเกิดขึ้นระหว่าง TERMS ทั้ง 5 ตัวด้วย มิเช่นนั้นก็ไม่สามารถพึ่งตนเองได้

- Ability ความสามารถ ความหมายตอนแรก คือ กระบวนการเสริมสร้างความสามารถพึ่งตนเองด้านต่าง ๆ ของ TERMS ทั้ง 5 ตัวของชุมชนให้มีระดับสูงขึ้นเรื่อย ๆ และความสามารถอีกประการ คือ ความสามารถในการจัดการชุมชน (Community Management) เช่น จัดการให้เกิดสมดุลของปัจจัยต่าง ๆ ที่ช่วยเหลือชุมชนพึ่งตนเอง เป็นต้น

- Networking การสร้างเครือข่ายเพื่อการพึ่งตนเอง คือ การพึ่งพาอาศัยกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้านต่างๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่ช่วยให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ การสร้างเครือข่ายทำได้ทั้งชุมชนเอง เช่น ระหว่างกลุ่มสังคม อาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มคลังยา กลุ่มหนุ่มสาว และระหว่างหมู่บ้าน

3) ความสัมพันธ์เชิงหน้าที่ของ TERMS (Functional Matrix of TERMS)

ความสัมพันธ์เชิงหน้าที่ของ TERMS เป็นตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง TERMS กับ TERMS ในชีวิตจริง ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงความสัมพันธ์เชิงหน้าที่ของ TERMS (Functional Matrix of TERMS)

การพึ่งตนเอง บทบาท	(1) เทคโนโลยี T	(2) เศรษฐกิจ E	(3) ทรัพยากร R	(4) จิตใจ M ^๕	(5) สังคม S
(1) เทคโนโลยี T	(1.1) - เหมาะสมใน สภาพบทบาท - ทันสมัยและ ควบคุม - วิจัยและ พัฒนาใน ประเทศ	(1.2) - ฐานการผลิต - ปัจจัยการ ผลิต - เพิ่มความ สามารถในการ แข่งขัน - ฐานการ พัฒนามั่นคง	(1.3) - เพิ่มมูลค่า ทรัพยากร - อนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม - พื้นฟู ทรัพยากร	(1.4) - สร้างจิต สำนึกทาง วิทยาศาสตร์ - เพิ่มอนุภาค และผลิตภาพ คนโดยวิธี วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี	(1.5) - ฐานการ พัฒนาสังคม - ปัจจัย เปลี่ยนแปลง สังคมความ มั่นคงทางสังคม - รักษา เสถียรภาพและ ความมั่นคงทาง สังคม
(2) เศรษฐกิจ E	(2.1) - เลือกใช้ เทคโนโลยี เป้าหมาย - เอื้ออำนวย ความก้าวหน้า ทางเทคโนโลยี - สนับสนุนการ พึ่งตนเองทาง เทคโนโลยี - กระจาย เทคโนโลยีทั่วถึง	(2.2) - สร้างภาวะ สมดุล - พัฒนาการ อย่างต่อเนื่อง - มีประสิทธิ ภาพแข่งขันกัน ภายนอก - สามารถใน การออมและ การลงทุน - รวมกลุ่มการ ผลิตและ การตลาด	(2.3) - ใช้ประโยชน์ ทรัพยากรท้องถิ่น - เพิ่มมูลค่าทาง เศรษฐกิจใน ทรัพยากร - ใช้ทรัพยากร อย่างมีประ สิทธิภาพและ ดุลยภาพ - พื้นฟูและนำ กลับมาใช้ใหม่	(2.4) - สร้างจิต สำนึกในการ ประกอบอาชีพ ทางเศรษฐกิจ - สร้างจิตสำ นึกในการ พัฒนา คุณภาพชีวิต - สร้างจิตสำ นึกในความเป็น ธรรม - สร้างจิตสำนึก ในการออม การลงทุนที่ เหมาะสม	(2.5) - สร้างงาน รายได้ - ฐานความ มั่นคงและความ สมดุลทางสังคม - สร้าง เสถียรภาพและ ความเป็นธรรม ทางเศรษฐกิจ - ผลงาน ประโยชน์ทาง เศรษฐกิจ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 1 (ต่อ)

การพึ่งตนเอง บทบาท	(1) เทคโนโลยี T	(2) เศรษฐกิจ E	(3) ทรัพยากร R	(4) จิตใจ M	(5) สังคม S
(3) ทรัพยากร R	(3.1) - ฐานการ พัฒนา เทคโนโลยี - สร้างความ หลากหลายใน การใช้ เทคโนโลยี - ก่อให้เกิดการ คิดค้น เทคโนโลยี	(3.2) - ฐานการผลิต และการ ประกอบการที่ เหมาะสม - ปัจจัยการผลิต - ฐานการ พัฒนาที่ ต่อเนื่อง	(3.3) - อุดมสมบูรณ์ หรือสามารถใช้ ประโยชน์ - มีคุณภาพของ ระบบนิเวศ - อยู่ในสภาพ ฟื้นฟู	(3.4) - สร้างจิตสำนึก ในภาวะสมดุลย์ ทางธรรมชาติ - สร้างจิตสำนึก ในการพัฒนา ทางเศรษฐกิจ - เอื้ออำนวย คุณภาพชีวิต	(3.5) - สร้างการ รวมกลุ่มทาง สังคม - ฐานการสืบ ทอดประเพณี และวัฒนธรรม - สร้างระเบียบ วินัยในการ จัดสรร ทรัพยากร
(4) จิตใจ M	(4.1) - สร้างขีด ความสามารถ ในการใช้ เทคโนโลยี - สร้าง นวัตกรรมทาง เทคโนโลยี - ควบคุมและ กำกับมีการ ใช้เทคโนโลยี	(4.2) - ปัจจัยการผลิต ด้านแรงงาน - ผู้ประกอบการ ผลิต - ผู้บริโภคและ รู้จักประหยัด ผลผลิต - ใช้โอกาสทาง เศรษฐกิจ - ผู้สร้างองค์กร ทางเศรษฐกิจ	(4.3) - ใฝ่ใจและ สามารถใช้ ประโยชน์ - รู้จักรักษา อนุรักษ์ ทรัพยากรให้อยู่ ในสภาพดี - สามารถฟื้นฟู ทรัพยากร - จิตสำนึกรัก ธรรมชาติ	(4.4) - มีจิตสำนึกใน การพึ่งตนเอง - มีจิตใจใฝ่ พัฒนา - มีความรู้และ ความสามารถ ประยุกต์ - มีคุณภาพ ละเอียดรอบคอบ - ชยันหมั่นเพียร	(4.5) - มีจิตสำนึกการ เป็นสมาชิก - มีส่วนร่วมใน กิจกรรมทาง สังคม - แรงกระตุ้น และผลักดันทาง ให้ก้าวหน้า - เป็นผู้สร้าง องค์กรทาง สังคม - มีความ สามัคคี

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 1 (ต่อ)

การพึ่งตนเอง บทบาท	(1) เทคโนโลยี T	(2) เศรษฐกิจ E	(3) ทรัพยากร R ^e	(4) จิตใจ M	(5) สังคม S
(5) สังคม S	(5.1) - สร้างความ ต้องทาง เทคโนโลยี - สนับสนุนการ พัฒนาเทคโนโลยี - กำหนด ประเภทและ รูปแบบ	(5.2) - สร้างอุปสงค์ สินค้าและ บริการ - สร้างองค์การ ทางสังคม - สร้างค่านิยม และบรรทัดฐาน ทางเศรษฐกิจ เพื่อพึ่งตนเอง ทางสังคม - อำนวยความสะดวก ผลิตและ การตลาด	(5.3) - ร่วมใช้และ รักษาทรัพยากร - ร่วมฟื้นฟู ทรัพยากร - ร่วมรักษา สิ่งแวดล้อม ชุมชนและพื้นที่ โดยรอบ	(5.4) - สร้างระเบียบ วินัยให้แก่คน - รักษาระเบียบ วินัยและกติกา สังคม - สร้างจิตสำนึก และความเป็น อันหนึ่งอัน เดียวกัน - สร้างคนให้มุ่ง ในประโยชน์ ส่วนรวม	(5.5) - มีภาวะผู้นำ มี ส่วนร่วมสูง - มีความเป็น ปึกแผ่นทาง สังคม - องค์การสังคม - ความรู้และ ข่าวสารที่เท่า ทันโลก

ที่มา : สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2536)

4) การวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (PAR)

การวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (PAR) มาจาก Participatory Action Research คือ การมีส่วนร่วม การกระทำและการวิจัย แต่มีความหมาย ดังนี้

- Participatory การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่นักวิจัยจากส่วนกลาง นักวิจัยท้องถิ่น (ผู้นำท้องถิ่น) ชาวบ้านในหมู่บ้าน เจ้าที่พัฒนาของทางราชการ และองค์กรอาสาพัฒนาเอกชน ร่วมกันทำงานทุกฝ่าย

- Action การกระทำ คือ การสร้างขีดความสามารถการพึ่งตนเอง ให้กับชุมชนหรือเป็นการพัฒนา (Development) ซึ่งหมายความรวมถึงการวิจัยด้วย

- Research การวิจัย หมายถึง การศึกษาอย่างเป็นระบบเพื่อหาคำตอบสำหรับคำถามหนึ่งใด ซึ่งชาวบ้านก็เป็นผู้ทำการวิจัยอยู่แล้วในชีวิตประจำวันของเขา ซึ่งจะทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

2.1.2.3 ระดับของการพึ่งตนเอง

ระดับการพึ่งตนเองซึ่ง Gultung, J. (1980) อ้างถึงในเวรดี ตันนุกิจ (2543) ได้แบ่งความพยายามพึ่งตนเองออกเป็น 4 ระดับซึ่งมีเป้าหมายและวิธีการดำเนินการที่แตกต่างกันไปได้แก่

1) ระดับบุคคล (Individual Level) มีเป้าหมายเพื่อให้สมาชิกสามารถดำรงอยู่ได้ในสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และสังคมปัจจุบันโดยมุ่งให้เกิดประโยชน์สูงสุด และไม่ต้องคุกคามสภาพแวดล้อมจนเกิดอันตราย พยายามให้ประชาชนยืนอยู่บนขาของตัวเองมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ คือ พยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งส่งเสริมให้มีการผลิตและกระตุ้นให้ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมเพิ่มขึ้น

2) ระดับท้องถิ่น (Local Level) เป้าหมายหลัก คือ ความสามารถพัฒนาได้ (Capability) ของชุมชน หรือโครงการพัฒนาต่างๆ ในชุมชน วิธีที่ใช้มักได้แก่ การให้ประชาชนมีส่วนร่วมรวมทั้งกระจายอำนาจ

3) ระดับประเทศ (National Level) มีเป้าหมายที่มุ่งพยายามตอบสนองความต้องการพื้นฐานแก่ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ โดยพยายามใช้ทรัพยากรในประเทศวิธีการหลักที่นิยมใช้คือ การสร้างความสมดุล ระหว่างเมืองกับชนบท หรือพยายามสร้างความสมดุลระหว่างรายรับ - รายจ่าย

4) ระดับระหว่างประเทศ (International Level) ความพยายามพึ่งตนเองในระดับนี้มีเป้าหมายที่จะปรับปรุงความสัมพันธ์และอำนาจต่อรอง ดังนั้นวิธีหลักที่นิยมใช้ได้แก่ สร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและปรับให้มีความร่วมมือทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี

ณรงค์ หุตานูวัตร และคณะ (2531) ได้แบ่งระดับการพึ่งตนเองโดยใช้ระยะเวลาเป็นตัวกำหนดไว้ 3 ระดับคือ

1) ในระยะสั้น หมายถึง การพึ่งตนเองในระดับครอบครัวของเกษตรกร

2) ในระยะปานกลาง หมายถึง การพึ่งตนเองในระดับกลุ่มหรือสถาบันเกษตรกร

3) ในระยะยาว หมายถึง การพึ่งตนเองระดับภาคหรือระดับประเทศ กลุ่มต่างๆ หรือสถาบันต่างๆ ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการพึ่งตนเอง

2.1.2.4 การสร้างขีดความสามารถการพึ่งตนเอง

ในการสร้างขีดความสามารถในการพึ่งตนเองได้นั้น สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2544) ได้ให้หลักการไว้ว่าจะต้องประกอบด้วยกิจกรรมสำคัญ 5 ประการ คือ

1. การจำเป็นต้องรวมกลุ่มการพึ่งตนเอง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

การที่จะพึ่งตนเองได้ ชุมชนต้องมีการฝึกกำลังหรือการรวมกลุ่มเป็นเบื้องต้นกลุ่มต่างๆ ที่ชุมชนต่างๆ ตั้งขึ้น เช่นผู้นำ กลุ่มผู้นำ ชาวบ้าน ที่ปรึกษาหมู่บ้าน เป็นต้น แล้วแนวทางการดำเนินการของกลุ่มขึ้น สำหรับกลุ่มผู้นำอาจจัดตามแบบ TERMS เป็น 5 ประการ คือ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ และสังคม ถึงอย่างนั้นก็ยังจำเป็นต้องมีเพื่อนำหรือประสานผู้นำกลุ่มต่างๆ

2. การสร้างข้อมูลหมู่บ้าน

ข้อมูลเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการดำเนินการใดๆ อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นการสร้างขีดความสามารถพึ่งตนเองของชุมชนก็จำเป็นต้องรวบรวมข้อมูลด้านต่างๆ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ ได้แก่ ข้อมูลทั่วไป เช่น ประวัติหมู่บ้าน ทำเลที่ตั้ง สภาพภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ เป็นต้น ข้อมูลทรัพยากร เช่น ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ ถนนไฟฟ้า ประปา เป็นต้น ข้อมูลเศรษฐกิจ เช่น ประชากรของหมู่บ้าน ครอบครัวและเครือญาติ ประเพณี การทำงาน การศึกษาและศาสนา การอนามัยและสาธารณสุข เป็นต้น และประการสุดท้าย อาจเป็นข้อมูลการบริหารและการเมือง เช่น ผู้นำหมู่บ้าน องค์การบริหารหมู่บ้าน กลุ่มและคณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น

1.2.5 การวัดการพึ่งตนเอง

วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์ (2529) ได้แนวทางในการวัดการพึ่งตนเองว่าต้องดูจากสถานะสมดุระหว่างปัจจัยต่างๆ คือ ปัจจัยด้านความต้องการ ปัจจัยด้านการตอบสนองความต้องการ ถ้าการตอบสนองความต้องการไม่อาจกระทำด้วยตนเองได้ก็แสดงว่าพึ่งตนเองไม่ได้ แต่ถ้าสามารถที่จะตอบสนองความต้องการ โดยการกระทำของเราเองได้ ก็ถือว่าเราพึ่งตนเองได้

ในด้านขอบเขตของการพึ่งตนเองนั้นไม่เพียงแต่เฉพาะทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้นแต่รวมถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม การพึ่งพากันและกันทางนิเวศวิทยา การตัดสินใจทางการเมือง ตลอดจนวิถีชีวิตทั้งหมด ซึ่งบรูเกอร์ ได้แสดงตัวชี้วัดการพึ่งพาตนเองของบุคคลว่า ได้แก่

- 1) การวิเคราะห์พิจารณาถึงศักยภาพของตน (Discussion of Potential)
- 2) การแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์ (Exchange Relationships)
- 3) กระบวนการตัดสินใจ (Decision Making Process)
- 4) ความเข้าใจในขอบเขต (Territorial Perception)
- 5) การดำรงอยู่ทางสังคม (Social Existence)
- 6) ทางเลือกทางการเมือง (Political Choice)
- 7) ความรู้สึกไวทางการเมืองกระทำและความคิด (Sensitive to Actions and Ideas)

8) การต่อสู้เพื่อการอยู่รอด (Survival)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2536) กล่าวถึง ทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทว่าการที่ชุมชนชนบทจะพึ่งตนเองได้จะต้องมีการพึ่งตนเองได้ห้าด้านด้วยกัน คือ พึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ พึ่งตนเองได้ทางจิตใจ และพึ่งตนเองได้ทางสังคม โดยใช้สัญลักษณ์ภาษาอังกฤษว่า TERMS

1) การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี (Technological Self-reliance: T) หมายถึงการมีปริมาณและคุณภาพของเทคโนโลยีทางวัตถุ และเทคโนโลยีทางสังคม การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพ และการบำรุงรักษาให้คงสภาพดีอยู่เสมอ เพื่อการใช้งาน เทคโนโลยีในความหมายนี้รวมทั้งของสมัยใหม่และของดั้งเดิมของท้องถิ่นที่เรียกว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Folk wisdom) ด้วย

2) การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ (Economic Self-reliance) หมายถึงความสามารถดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจ ที่มีความมั่นคง สมบูรณ์พูนสุขพอควรหรือหากมองในแง่ความสมดุลระหว่างอุปสงค์และอุปทานจุดสมดุลก็ต้องสูงพอสมควร ถึงขั้นสมบูรณ์พูนสุข

3) การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources Self-reliance: R) ทรัพยากรธรรมชาติในที่นี้หมายถึง สิ่งใดๆ ที่มีอยู่โดยธรรมชาติในชุมชนหรือสามารถหามาได้ ซึ่งการพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การมีทรัพยากรธรรมชาติ ความสามารถในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาตินั้น และความสามารถในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ไม่ให้เกิดเสื่อมเสียไปจนหมดสิ้น หรือไม่ให้เกิดผลกระทบมากนัก

4) การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ (Mental Self-reliance: M) หมายถึง สภาพจิตใจที่กล้าแข็งในการที่จะต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคในการหาเลี้ยงชีพ การพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นในการปกครองตนเอง ในการป้องกันกิเลส

5) การพึ่งตนเองได้ทางสังคม (Socio-Cultural Self-reliance: S) หมายถึง ภาวะการณ์ที่กลุ่มคนกลุ่มหนึ่งๆ มีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่น มีผู้นำที่มีประสิทธิภาพสามารถนำกลุ่มคนของตนปฏิบัติหน้าที่บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ หรืออาจขอความร่วมมือช่วยเหลือมาจากภายนอกก็ได้

อรรถญา ตัญญาเกตตุ (2541) ได้ให้รายละเอียดของการพึ่งตนเองในด้านต่างๆนั้น ได้ทำการรวบรวมเนื้อหาจากทฤษฎีและตำราต่างๆ ไว้ดังนี้

1) การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี (Technological Self-reliance)

เทคโนโลยี หมายถึง การนำความรู้มาใช้เพื่อสร้างประโยชน์บางประการให้เกิดขึ้น เน้นลงไปที่กระบวนการ วิธีทำ หรือวิทยาเขต และเทคโนโลยีจะมีอยู่ในคน ตำรา เครื่องมือ เครื่องจักร และองค์กร

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

การพึ่งตนเองทางเทคโนโลยี หมายถึง ความสามารถของคนที่จะตัดสินใจด้วยตนเอง หรือด้วยกลุ่มคนในชุมชนในทางเลือก การใช้ การจัดการ และการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี โดยพยายามพึ่งแนวความคิด ทรัพยากรและการกระทำจากภายในชุมชนมากที่สุด

การพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเองนั้น ส่วนหนึ่งได้แก่การที่พยายามคัดเลือกเทคโนโลยี และวิทยาการที่เหมาะสมกับการใช้งานในชุมชนขนาดเล็กในชนบท ซึ่งควรเป็นสิ่งที่เรียบง่าย ราคาถูก วัสดุสามารถหาได้จากภายในท้องถิ่น สามารถนำขึ้นมาใช้ได้เองอย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนนั้นๆ ชุมชนจำเป็นต้องหาวิธีการของตนเองกำหนดวิถีการดำรงอยู่ของตนเองพึ่งพาตนเองให้มาก พึ่งพาด้านนอกให้น้อยที่สุด เช่น การอาศัยเครื่องจักรที่ทันสมัยจากต่างประเทศ แม้จะมีประสิทธิภาพสูง แต่เกษตรกรก็ต้องลงทุนซื้อมาในราคาสูงมาก เป็นเทคโนโลยีที่ซับซ้อนจนไม่สามารถเรียนรู้ ละสมประสงค์กรรมเป็นของตนเองได้ การดูแลรักษาซ่อมแซมก็ไม่สามารถทำเองได้ ล้นปลีพลังงานและค่าใช้จ่ายจำนวนมาก ดังนั้นเกษตรกรจึงต้องมีความสามารถในการเลือกใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ซึ่งหมายถึง เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสภาวะแวดล้อมทั้งคน สังคม และวัตถุ กระบวนการผลิตจะเป็นแบบดั้งเดิมอุปกรณ์และเครื่องมือจะพัฒนาจากความสามารถของเกษตรกรเอง และจากทรัพยากรที่เขามีอยู่พัฒนาการทางด้านความคิด และทัศนคติของเกษตรกรเองที่มีความพยายามที่จะแสวงหาวิธีที่จะไม่ผูกพันกับระบบนอกชุมชนมากนัก จึงมีลักษณะที่พึ่งตนเองสูง เทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาชนบทในปัจจุบันนี้เทคโนโลยีที่ใช้สร้าง หรือจัดหาปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในชนบท ได้แก่ การจัดหาน้ำเพื่อการอุปโภคใช้สอย และเพื่อการเกษตร เพื่อการจัดหาที่พักอาศัยหรืออาคาร เพื่อกิจการรวมกลุ่ม เทคโนโลยีเพื่อสุขภาพอนามัยที่ดี การจัดหาพลังงานเพื่อการดำรงชีพ และเทคโนโลยีเพื่อเสริมการผลิต โดยเฉพาะเทคนิคสำหรับพืชดั้งเดิม เครื่องมือขนาดเล็กที่เหมาะสมกับท้องถิ่น การเก็บรักษาที่ใช้ค่าใช้จ่ายต่ำ และมีประสิทธิภาพ และเพื่อการขนส่งผลิตผลต่างๆ

สรุปได้ว่า การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี จะทำให้ชุมชนสามารถประกอบอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นการประกอบอาชีพด้านการเกษตรกรรม หรือการทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน การติดต่อค้าขาย และยังสามารช่วยในการสื่อสารต่อกันภายนอกชุมชน การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยีจึงย่อมจะส่งผลให้ชุมชนชนบทพึ่งตนเองได้ทางหนึ่ง

2) การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ (Economic Self-reliance)

ระบบเศรษฐกิจเพื่อการพึ่งตนเองในชุมชนจำแนกได้เป็นหลายระดับ ตั้งแต่การผลิตการจำแนกแจกจ่ายเพื่อกินเพื่อใช้ในครัวเรือน หรือในชุมชน ไปจนถึงการผลิตเพื่อการค้าของชุมชนของประเทศ และของภูมิภาค

การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบทพิจารณาหรือวัดได้จากตัวใดตัวหนึ่งหรือหลายตัวดังนี้

2.1) ความเพียงพอของสินค้าและบริการ ความเพียงพอหรือความขาดแคลนของสินค้าและบริการที่ได้จากระบบการผลิต เพื่อตอบสนองการบริโภคของตนเองและของชุมชนในชนบทถ้าปริมาณการผลิตมีเพียงพอแก่การบริโภคก็แสดงให้เห็นการพึ่งตนเองได้

2.2) อำนาจการต่อรองและการแข่งขัน เศรษฐกิจของชุมชนชนบทที่เกี่ยวข้องกับภายนอกทั้งในด้านการผลิตและปัจจัยการผลิต การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจชนบทในระดับนี้ ต้องพิจารณาถึงอำนาจการต่อรองในการซื้อ การขาย การกำหนดราคาสินค้าและปัจจัยการผลิตของชาวชนบทหรือองค์กรชาวบ้านและอำนาจในการแข่งขัน

2.3) อาชีพ ความเป็นอิสระในการประกอบอาชีพ ระดับการมีงานทำและรายได้ การมีอาชีพเป็นหลักแหล่ง และมีความเป็นอิสระในการประกอบอาชีพของชาวชนบทจะเป็นเครื่องวัดระดับการพึ่งตนเองในการประกอบอาชีพ นอกจากนั้นอาชีพที่สามารถทำให้ชาวชนบทมีงานทำได้อย่างสม่ำเสมอ มีรายได้สูงจากการประกอบอาชีพและมีค่าใช้จ่ายในการประกอบอาชีพต่ำ จะแสดงถึงระดับการพึ่งตนเองได้

2.4) การออม สภาพหนี้สิน พฤติกรรม และแบบแผนในการบริโภค การออม และสภาพหนี้สินในสังคมชนบทเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์กัน การมีเงินออมแสดงถึงระดับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ การออมคือส่วนที่รายได้มากกว่ารายจ่าย การออมมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความสามารถในการหารายได้และระดับของการมัธยสถ์ในการบริโภค

2.5) ระดับการพัฒนาขององค์กรชาวบ้าน ในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบการพึ่งตนเองนั้นจะต้องมีรูปแบบที่สอดคล้องกับความต้องการ ตลอดจนธรรมเนียมปฏิบัติและวัฒนธรรมของชุมชนก็มีความสำคัญ โดยองค์กรนี้จะต้องมีคณะผู้นำและสมาชิกซึ่งมีความสามารถ มีความรับผิดชอบ มีสามัคคีธรรม และมีคุณธรรม อันช่วยให้สามารถดำเนินกิจกรรมที่สมาชิกมอบหมายได้อย่างต่อเนื่อง เป็นหลักในการพัฒนาแบบพึ่งตนเองมาสู่ชุมชนและสังคม

ดังนั้นสรุปได้ว่าการพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจ แสดงว่าประชาชนในชุมชนมีอาชีพเลี้ยงตัวเอง มีรายได้เพียงพอสามารถซื้ออาหาร หรือปัจจัย 4 อย่างอื่นได้และช่วยด้านการพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยีที่กล่าวมาแล้ว การพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจ จึงทำให้สามารถพึ่งตนเองได้

3) การพึ่งตนเองทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources Self-reliance)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญที่เกื้อกูลต่อความสำเร็จของการพัฒนา
ชนบทด้วยประโยชน์ที่มีต่อมนุษย์มานานับการตั้งโดยทางตรงทางและอ้อม

การพึ่งตนเองทางทรัพยากรธรรมชาติได้จากตัวแปรหลักด้านต่างๆ ดังนี้

3.1) ลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ ลักษณะทางภูมิประเทศ ลักษณะ
ภูมิอากาศ ลักษณะแผ่นดิน หากเอื้ออำนวยเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการมีอยู่ของทรัพยากร และการ
ดำรงชีวิตด้วยดีของคนในชุมชนชนบท

3.2) สภาพความมีอยู่ของทรัพยากร ความอุดมสมบูรณ์ของ
ทรัพยากรเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการนำมาใช้ประโยชน์ หรือการประกอบอาชีพ

3.3) การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร หากเป็นไปอย่างชาญฉลาด
ระมัดระวัง มีประสิทธิภาพ จะก่อให้เกิดประโยชน์เหมาะสมต่อการพึ่งตนเองในชนบท

3.4) การอนุรักษ์และควมมีคุณภาพทางระบบนิเวศน์ หาก
ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชนชนบทอยู่ในสภาพดี และเอื้อประโยชน์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต
ระยะยาวจะเป็นฐานที่เข้มแข็งของชุมชนชนบทที่จะพึ่งตนเองได้ระยะยาว

3.5) การฟื้นฟูทรัพยากรและการนำกลับมาใช้ใหม่ ทรัพยากรที่มีอยู่
ในชุมชนชนบทปัจจุบันอาจอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม หากมีการฟื้นฟูทรัพยากรแล้วนำมาใช้ใหม่จะเป็น
พื้นฐานสำคัญ ต่อการพึ่งตนเองได้ในระยะยาว

จึงสรุปได้ว่า การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรที่ยั่งยืน จะต้องมีแหล่งทรัพยากรที่อุดม
สมบูรณ์ มีการใช้ทรัพยากรที่ยั่งยืนยาวนาน ตามหลักการขยายตัวของรายได้ที่เหมาะสม โดยไม่ทำให้
ทรัพยากรธรรมชาติเกิดความเสื่อมโทรม และคงมีใช้ตลอดไป

4) การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ (Mental Self-reliance)

การที่จะพึ่งตนเองได้จำเป็นต้องมีความเชื่อมั่นว่า ตนยอมช่วยเหลือตนเองได้
ก่อนบุคคลอื่น กลุ่มชน องค์กร หรือประเทศชาติที่มีการพัฒนาตนเองได้เป็นอย่างสูง ต้องเริ่มต้นโดยคน
ที่มีจิตสำนึกเป็นตัวเร้า เป็นตัวกระตุ้นให้บุคคลแสวงหาหลักการและแนวทางเพื่อนำมาเป็นแกนสำคัญ
ในการสร้างตนเองและสังคม บุคคลที่ได้รับความสำเร็จในชีวิตจะต้องมีศีล สมาธิ และปัญญา การ
กระทำกิจกรรมใดๆ ต้องไปตามหลักการพึ่งตนเอง หลักการปฏิบัติต่อตนเองและชุมชนนั้น บุคคลจะ
ทำกิจการใดๆ ต้องอาศัยศีล 5 เป็นพื้นฐาน โดยประกอบการพัฒนาชีวิตและการผลิตโดยอาศัยมรรค 8
คือ ทางสายกลางในการดำเนินชีวิตเพื่อให้เข้าใจปัญหาที่เผชิญในปัจจุบัน บุคคลจะต้องมีการวาง
แผนการทำงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ จะต้องอาศัยหลักธรรมเรื่องอริยสัจ 4 คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ
มรรค เพื่อการพัฒนาสังคมของตนเอง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ดังนั้น การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจของคนในชุมชนชนบท จะทำให้ชุมชนบทพึ่งตนเองได้ เนื่องจากคนที่พึ่งตนเองได้นั้นเป็นคนที่เข้มแข็ง ปลอดภัยและเบิกใจ มั่นใจว่าจะช่วยตนเองได้ พึ่งตนเองและเป็นคนที่รู้จักพอ ไม่โลภมากเกินไป ไม่มีความยากจนจนเกินไป หากมีบุคคลประเภทนี้มากขึ้นเพียงใด ย่อมจะยิ่งช่วยให้ชุมชนพึ่งตนเองได้มากขึ้นเพียงนั้นและการที่พึ่งตนเองได้ทางจิตใจยังเป็นการเพิ่มรากฐานของการพึ่งตนเองด้านอื่นด้วย

5) การพึ่งตนเองทางสังคม (Socio-cultural-reliance)

การพึ่งตนเองได้ทางสังคม หมายถึง ภาวะการณ์ที่กลุ่มคนกลุ่มหนึ่งๆ มีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่นมีผู้นำที่มีประสิทธิภาพโดยกลุ่มตนเองหรืออาจขอความร่วมมือจากภายนอก ซึ่งตัวแปรที่สำคัญพอสรุปได้ดังนี้

ประชากร หมายถึง ขนาดของประชาชนขนาดหนึ่ง ที่มีสัดส่วนของประชากรในวัยแรงงานมากกว่าประชากรในวัยเด็ก และวัยชรา หรืออาจกล่าวได้ว่าสัดส่วนของการพึ่งพาผู้อื่นของประชากรจะต้องไม่สูง และอาจรวมไปถึงสัดส่วนของประชากรต่อทรัพยากร

การศึกษา ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นการเพิ่มระดับความสามารถของบุคคล และการศึกษายังเป็นพื้นฐานในการพัฒนาในด้านต่างๆ และสามารถแก้ไขปัญหาได้หลายอย่าง ดังนั้นจึงต้องมีการพัฒนาทางการศึกษา ซึ่งหมายถึงการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาเป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตในชุมชนมากขึ้น และไม่เป็นทางการ การศึกษาทั่วไป และวิชาชีพให้การศึกษายเป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตในชุมชนมากขึ้น การศึกษาเพื่อการใช้งานมากขึ้น ความรู้ และภูมิปัญญาของชุมชนส่วนหนึ่งหมายถึงปริมาณและคุณภาพของการศึกษา

ภาวะผู้นำ ในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน เน้นการค้นหาผู้นำและพัฒนาคุณลักษณะของผู้นำให้เกิดขึ้นในชุมชน เพราะจุดหมายสุดท้ายของการพัฒนาชุมชนนั้นคือ การให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ การช่วยเหลือหรือพัฒนาใดๆ จะต้องเป็นการช่วยเหลือเพื่อให้ประชาชนสามารถช่วยตัวเองได้ ดังนั้นผู้นำที่มาจากชาวบ้านจึงเป็นเป้าหมายที่จะต้องสร้างขึ้นเพื่อรับผิดชอบ และรับช่วงงานได้ตลอดไป ภาวะผู้นำนี้หมายถึงการมีผู้นำที่มีคุณภาพและมีคุณธรรม มีชีวิตที่อุทิศให้กับงาน การมีส่วนร่วมถ้อยที่ปรึกษาหารือกันในห้องประชุมและความสามารถในการแก้ไขปัญหา หรือข้อขัดแย้งอันเกิดขึ้นได้เป็นปกติในชุมชน

ปัจจัยที่มีส่วนให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการในการสนับสนุนในกิจกรรมของประชาชนนั้น ก็คือ ผู้นำในท้องถิ่นซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในการนำชุมชนไปสู่การพัฒนาเพราะว่าสมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่ฝากภาระและอำนาจตัดสินใจส่วนใหญ่ไว้กับผู้นำ และผู้นำยังเป็นผู้ช่วยเผยแพร่จิตใจประชาชนเข้าร่วมงานด้วยอย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

การสื่อสาร หมายถึง กรรมวิธีที่บุคคลสองคน หรือมากกว่าทำการแลกเปลี่ยนข่าวสาร ความรู้ แนวความคิดซึ่งกันและกัน และการถูกถ่ายทอดไปยังผู้รับในรูปของคำพูดเสียง ภาพ เครื่องหมาย ท่าทาง หรืออย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจ

องค์กรทางสังคม หรือองค์กรชาวบ้านถือเป็นตัวแปรที่สำคัญ เป็นเสมือนกุญแจสำคัญของการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเอง องค์กรทางสังคมหรือองค์กรชาวบ้านที่มีการศึกษาวิเคราะห์ อาจแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ

- องค์กรตามประเพณีหรือตามธรรมชาติ
- องค์กรที่ทางราชการสนับสนุนให้เกิด
- องค์กรที่ทางเอกชนสนับสนุนให้จัดตั้งขึ้น

ความช่วยเหลือจากภายนอก เนื่องจากในสมัยปัจจุบันไม่มีชุมชนใดที่โดดเดี่ยวตัดขาดจากสังคมภายนอก ทุกชุมชนมีการติดต่อสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับภายนอกทั้งนั้น ลักษณะความสัมพันธ์กับภายนอกเท่าที่ผ่านมาจะไม่เอื้อต่อเงื่อนไขการพึ่งตนเองของชุมชน กลุ่มหรือองค์กรภายนอก ธุรกิจ หน่วยงานราชการหรือองค์กรเอกชน ก็มักจะมี ความมุ่งหมายและผลประโยชน์ของตนเองเป็นหลัก บางครั้งไม่เข้าใจถึงถึงความจำเป็นพื้นฐานที่แท้จริงของชาวบ้าน เจตนาดีที่นำโครงการพัฒนามาให้แก่ชาวบ้าน จึงกลายเป็นผลเสียและเป็นภาระแก่ชุมชนโดยไม่เจตนา ความสัมพันธ์ภายนอกจึงมีลักษณะไม่เอื้อต่อเงื่อนไขและโอกาสการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของชุมชน ดังนั้น ความช่วยเหลือเกื้อกูลจากภายนอกจะเป็นสิ่งจำเป็น แต่ก็ต้องวางอยู่บนพื้นฐานความต้องการและความจำเป็นของชุมชนอย่างแท้จริง และหากเป็นเช่นนั้นความช่วยเหลือจากภายนอกจะเป็นเงื่อนไขแก่โอกาสการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของชุมชนได้มาก

ความเป็นปึกแผ่นทางสังคม หมายถึง ความสามัคคีในหมู่สมาชิกของชุมชน มีลักษณะที่ถ้อยทีถ้อยอาศัย อันเนื่องมาจากความภูมิใจในความเป็นคนบ้านเดียวกันและในวัฒนธรรมพื้นบ้านของตนและจากการมีภาวะผู้นำของชุมชนเกื้อกูล หากชุมชนมีความเป็นปึกแผ่นมาก หากเกิดปัญหาความขัดแย้งก็สามารถแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จึงสรุปได้ว่า การพึ่งตนเองได้ทางสังคมต้องมีปัจจัยต่างๆ ได้แก่ ขนาดประชากรที่เหมาะสม การศึกษา ภาวะผู้นำ การสื่อสารที่ดี มีองค์กรที่เป็นพื้นฐานในการพัฒนา ได้รับความช่วยเหลือจากภายนอกตามความจำเป็น และมีความเป็นปึกแผ่นนำไปสู่การพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง

2.1.2.6 เป้าหมายของการพึ่งตนเอง

อริยัญญา ตัญญูเกตุ (2541) อธิบายถึงการพึ่งตนเองที่สามารถพัฒนาขึ้นในกลุ่มประชาชนว่ามีอยู่ด้วยกันในหลายลักษณะ และได้สรุปเป้าหมายในการพัฒนาชนโดยนักพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชน โดยเน้นเฉพาะเป้าหมายการพึ่งตนเอง ซึ่งจำแนกออกเป็นสามประเภท ดังนี้

1) เป้าหมายการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ หมายถึง สถานการณ์ที่ประชาชนมีความสามารถในการควบคุมและจัดการในการใช้ทรัพยากรตามสภาพที่เป็นจริงในชุมชน โดยไม่กระทบกระเทือนต่อระบบสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนนั้น

2) เป้าหมายการพึ่งตนเองทางสังคม หมายถึง สถานการณ์ที่ประชาชนในชนบทสามารถปรับตนเองต่อความผันผวนที่มาจากสังคมภายนอกที่อาจมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตภายในครอบครัว และชุมชน จนทำให้ประชาชนไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้นเป้าหมายการพึ่งตนเองทางสังคมของประชาชนในชนบทจึงขึ้นอยู่กับการพัฒนาจิตสำนึกที่มุ่งให้ประชาชนสามารถแก้ไขสถานการณ์ที่เป็นกระทบต่อสถาบันครอบครัว สถาบันการปกครองระดับท้องถิ่นและส่งเสริมการดำรงรักษาขนบธรรมเนียม และวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของท้องถิ่น รวมทั้งการให้ความช่วยเหลือร่วมมือระหว่างหมู่บ้านต่างๆ

3) เป้าหมายการพึ่งตนเองทางด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความมีจิตสำนึกของประชาชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติได้ถูกทำลาย จนเกินขีดความสามารถที่จะเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์

ดังนั้น ทิศทางในการพัฒนาชนบทจึงมุ่งการพัฒนาที่ช่วยให้ประชาชนในชนบทมีการพึ่งตนเอง การพึ่งตนเองจึงเป็นผลของการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง ท้องถิ่น วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี การป้องกัน และอนุรักษ์ธรรมชาติ

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2529) ได้เสนอเงื่อนไขในการพัฒนาโดยมุ่งการพึ่งตนเอง 7 ประการ ดังนี้

1) การพัฒนาจะต้องเป็นรูปแบบกลุ่ม (Collective) ชาวบ้านจะต้องอยู่รวมกันเป็นชุมชน เป็นหมู่บ้าน ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่

2) ต้องมีจิตสำนึกมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Mutual Aid) พื้นฐานก็คือการพึ่งตนเอง ขึ้นอยู่กับจิตใจ ความสมัครใจที่จะทำอย่างนั้น (กิจกรรมพัฒนา) ของผู้คน (ชาวบ้าน)

3) จิตสำนึกจะต้องผลิตซ้ำขึ้นมาอีกได้ คือ ต้องให้มันสร้างขึ้นมาใหม่ให้ แจ่มชัดต่อเนื่อง

4) ต้องมีการรวมตัวกันในรูปแบบสหพันธ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ต้องมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มในหน่วยย่อย คือ ในหมู่บ้าน และหมู่บ้านเหล่านี้ สามารถที่จะรวมกันเป็นสหพันธ์

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

5) ต้องพัฒนาให้เป็นเขต เขตควรมียุ้งฉาง โรงสี โรงเรียน และศูนย์วัฒนธรรม สามารถต่อรองกับสถาบันภายนอกได้ เช่น พ่อค้าและรัฐ ได้อย่างมีพลังน่าจะให้ความสำคัญกับงานนี้ ด้วยเพื่อ ก่อให้เกิดเครือข่ายของหมู่บ้าน

6) การประสานวัฒนธรรม น่าจะส่งเสริมให้ชาวบ้านประสานวัฒนธรรมของตัวเองหรือกิจกรรมของตัวกับคนกลุ่มอื่นๆในสังคมด้วย

7) ชุมชนควรมีความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ น่าจะ เป็นชุมชนที่อนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมด้วย

2.1.2.7) การสร้างเสริมความเชื่อมั่นในการพึ่งตนเอง

กระบวนการที่จะทำให้เกิดความเชื่อมั่นในการพึ่งตนเองได้ แก่ ความรู้สึกของการรวมกันเป็นกลุ่ม ของคนที่มีความสนใจร่วมกันและรวมกันอย่างครบถ้วน ค่านิยมประชาธิปไตย เน้นในเรื่องของการปลูกฝังให้ คนในชุมชน มีการยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และใช้มติของที่ประชุมตัดสิน โดยไม่ใช่อิทธิพลส่วนตัวของใครเข้าไปแทรกในการตัดสินใจ เพื่อประโยชน์ของกลุ่มในชุมชน จิตสำนึกในการทำงานร่วมกัน จะต้องมีการตกลงร่วมกันเกี่ยวกับกิจกรรมและการกระทำร่วมกัน โดยการกำหนดหน้าที่ ความรับผิดชอบและช่วยเหลือกัน จิตสำนึกในการทำงานเป็นกลุ่ม โดย สร้างให้เกิดความตระหนักและเห็นความสำคัญในความสนใจร่วมของกลุ่มและมีความพยายามร่วมกันในอันที่จะบรรลุเป้าหมายนั้น จิตสำนึกในการสร้างสรรค์ คือ ปลูกฝังให้มีความคิดริเริ่ม มีการแสวงหาทรัพยากรและเทคโนโลยี ใหม่ ๆ ที่เหมาะสม การบริหารจัดการองค์กรใหม่ ๆ ประสพการณ์ใหม่ ๆ และใช้สิ่งเหล่านี้แก้ ปัญหาชุมชน จิตสำนึกร่วมกันในการสร้างความเชื่อมั่นว่าช่วยตนเองได้ โดยมีการระดมทรัพยากรของชุมชนทั้งบุคคล และวัตถุดิบกับจิตใจกระทำการให้บังเกิดผลมากที่สุดและมองทรัพยากรจากภายนอกเป็นเพียงส่วนประกอบเท่านั้นมาตรการอย่างง่าย ๆ ที่ตัดสินว่า บุคคลใดพึ่งตนเองได้ มากน้อยเพียงไร ก็คือต้องมีลักษณะดังนี้ คือ คิดเองเป็น ทำเองเป็น และแก้ปัญหาเองเป็นหรืออาจกล่าวได้ว่า หากใครสามารถ กำหนดวิถีชีวิตของตนเองได้ ในระดับหนึ่งก็แสดงว่าคนนั้นพึ่งตนเองได้แล้ว แต่การพึ่งตนเองมิได้ หมายความว่า จะไม่รับการช่วยเหลือจากคนอื่น เราต้องรับการช่วยเหลือจากผู้อื่นตามความจำเป็น และช่วยเหลือผู้อื่นตามความจำเป็น

2.1.2.8) มิติในการพึ่งตนเอง

กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2546) ได้พิจารณาถึงมิติต่างๆ ของการพึ่งตนเองออกเป็น 3 มิติดังนี้

1. คุณลักษณะเฉพาะตัว ความพยายามพึ่งตนเองจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อชาวบ้านในชุมชนมีอิสรภาพ มีความเสมอภาค ความเป็นไท ศักดิ์ศรีและความก้าวหน้า

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

2. มีการกระทำอย่างต่อเนื่องหรือมีความเป็นกระบวนการทั้งในด้านความคิดและการตัดสินใจ กระบวนการความพยายามพึ่งตนเอง ซึ่งแตกต่างกันไปตามลักษณะเฉพาะของแต่ละประเทศ

3. ระดับการพึ่งตนเอง ซึ่งอาจแบ่งการพึ่งตนเองออกเป็น 4 ระดับได้แก่ ระดับบุคคล (ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพ) ระดับท้องถิ่น (ใช้วิธีให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจ) ระดับประเทศ (สร้างสมดุลระหว่างเมืองกับชนบท) และระดับระหว่างประเทศ (สร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและปรับให้มีความร่วมมือทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี)

2.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการรวมกลุ่ม

จากทฤษฎีการรวมกลุ่มตามเอกสารประกอบการสอน เรื่องผู้นำและกลุ่มทางการเกษตรของ ดวงกมล ปานรศทิพ ธรรมาธิวัฒน์ (2546) ได้รวบรวมเนื้อหาของทฤษฎีการรวมกลุ่มทั้งหมดได้ดังนี้

2.2.1 คำจำกัดความ

กลุ่ม หมายถึง บุคคลที่มีการรวมตัวกันตั้งแต่สองคนขึ้นไป โดยมีแบบแผนของการปฏิบัติต่อกันในทางจิตวิทยา และเป็นที่ยอมรับกันในสมาชิกของกลุ่มเอง และรวมทั้งกลุ่มอื่นๆ ด้วย ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มมีแบบอย่างและพฤติกรรมร่วมโดยเฉพาะ และกลุ่มในการพัฒนาชุมชน หมายถึง มวลชนที่คิดได้ รวมกันตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป มารวมกันเพื่อดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งและเมื่อรวมกันแล้วในที่สุดก็จะสามารถเกิดพลังขึ้น ถ้ามีการจัดตั้งและมีวิธีการดำเนินงานที่แน่นแฟ้นเคลื่อนไหวไปในทิศทางที่วางไว้ ประชาชนเกิดความเชื่อถือ ศรัทธาที่จะร่วมมือและให้การสนับสนุนยิ่งขึ้น เมื่อประชาชนให้ความสนับสนุนมากยิ่งขึ้น กลุ่มก็มีความเคลื่อนไหวมากขึ้น ทำให้กลุ่มสามารถขยายผลได้อย่างกว้างขวาง เมื่อกลุ่มขยายผลได้กว้างขวางขึ้น พลังและขีดความสามารถของกลุ่มก็สูงขึ้น กลุ่มอื่นๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติหรือในชุมชนก็จะเข้ามารวมหรือสนิทเข้าด้วยกัน ซึ่งการรวมกลุ่มไม่เพียงแต่มารวมตัวกันเฉยๆ แต่มุ่งให้ต่างคนต่างได้รับความพอใจ ต่างมีความกระจำงในวัตถุประสงค์ของการรวมตัวกัน โดยมีความปรารถนาาร่วมกันในด้านที่จะแก้ไขปัญหาของชุมชนให้หมดสิ้นไปโดยคำนึงถึงขีดความสามารถของตนเป็นหลัก

2.2.2 องค์ประกอบของกลุ่ม

องค์ประกอบของกลุ่มตามที่ ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) สรุปไว้ดังนี้

1) คนตั้งแต่สองคนขึ้นไป ซึ่งไม่จำกัดในเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา และเพศมารวมกัน หรือมาปรึกษาหารือกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อที่จะแก้ไขหรือขจัดข้อขัดข้องในเรื่องหรือปัญหานั้นให้หมดไปหรือให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งจุดมุ่งหมายไว้

2) ความสนใจร่วมกัน ความสนใจร่วมกันนี้มักแสดงออกได้ชัดจากวัตถุประสงค์ของกลุ่ม กลุ่มทุกกลุ่มที่ตั้งขึ้นมาจะต้องมีวัตถุประสงค์ซึ่งเป็นเป้าหมายที่สมาชิกทุกคนต้องการจะให้บรรลุ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาติให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ทั้งนี้ความสนใจร่วมกันนี้ จะเป็นแรงดึงดูดให้สมาชิกรวมกลุ่มกัน เพื่อให้ได้รับผลประโยชน์จากความสนใจนั้น ถ้ากลุ่มไม่สามารถดำเนินไปสู่วัตถุประสงค์ได้ กลุ่มนั้นก็เริ่มสลายตัวแตกแยก

3) การปฏิบัติต่อกัน องค์ประกอบที่สำคัญที่สุด คือ สมาชิกภายในกลุ่มนั้นจะต้องมีความสัมพันธ์กันเป็นพิเศษ และมีปฏิริยาโต้ตอบกันและกัน มากกว่าที่จะมีบุคคลภายนอกกลุ่มในกลุ่มสมาชิกจะมีความรู้สึกกับรู้ต่อสมาชิกอื่นๆ ที่ร่วมอยู่ในที่เดียวกัน และให้ความสำคัญต่อสมาชิกนั้นๆ ตามบทบาทและฐานะ

และนอกจากนี้เมื่อพิจารณาในองค์ประกอบที่ว่ากลุ่มประกอบไปด้วยคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ในองค์ประกอบด้านนี้ องค์ประกอบของกลุ่มจะต้องประกอบด้วย

1) สมาชิก ซึ่งจะมีขนาดเท่าใดก็ได้ แล้วแต่ความจำเป็นในการรวมพลัง เพื่อการแก้ไขปัญหาต่างๆ สิ่งสำคัญที่พึงมีในสมาชิก คือ คุณสมบัติบางอย่างที่มีความคล้ายคลึงกันความไว้วางใจกัน ความเชื่อมั่นหรือความมั่นใจในตนเองและกลุ่ม และความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

2) คณะผู้แทน ที่มีความรู้ ความสามารถบางประการที่เหนือกว่าสมาชิกซึ่งสมาชิกจะต้องไตร่ตรอง พิจารณา และเสนอ หรือเลือกผู้แทนของตนเข้าไปทำหน้าที่บางอย่างที่ตนเองไม่สามารถกระทำได้แทนตนเอง

3) คณะผู้จัดการ เป็นคณะที่จะดำเนินการที่จะทำให้เกิดปัญหา ความต้องการของกลุ่มได้รับการดำเนินการแก้ไข ซึ่งในกลุ่มที่มีขนาดเล็ก บุคคลที่จะทำหน้าที่เป็นคณะผู้จัดการ อาจจะเป็นผู้แทนบางคน หรือบางครั้งอาจเป็นสมาชิกบางคนก็ได้ที่จะมาทำหน้าที่นี้

2.2.3) ประเภทของกลุ่ม

ในการจัดแบ่งประเภทของกลุ่มนั้นสรุปไว้ดังนี้

แบ่งประเภทของกลุ่มเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ

1) กลุ่มเป็นทางการ (Formal Group) ทุกฝ่ายในกลุ่มประเภทนี้ ค่อนข้างจะมีระเบียบแบบแผนที่แน่นอน มีกฎเกณฑ์แบ่งความรับผิดชอบกันเป็นสัดส่วน เป็นกลุ่มขนาดค่อนข้างใหญ่กว่ามีพิธีการมากกว่าธรรมดา ถือหลักการติดต่อกันในทางสังคมเป็นใหญ่ และกลุ่มประเภทนี้จัดตั้งมากเพื่อที่จะปฏิบัติงานซึ่งต้องใช้ความชำนาญงานพิเศษ เพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ และถือเป็นกลุ่มที่มีเสถียรภาพที่มั่นคง บางครั้งอาจเรียกกลุ่มนี้ว่า กลุ่มทุติยภูมิ (Secondary Group) ซึ่งแบ่งออกเป็นอีก 2 ประเภท คือ

- กลุ่มถาวร เป็นกลุ่มที่เป็นหัวใจสำคัญของสังคมหรือองค์การต่างๆ เช่น คณะผู้บริหารชั้นสูง แผนกต่างๆ ของห้างร้าน บริษัท คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านคณะกรรมการพัฒนาตำบล สภาตำบล กลุ่มสหกรณ์ชาวนา เป็นต้น

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

- กลุ่มชั่วคราว ได้แก่ คณะกรรมการที่ได้รับการแต่งตั้งขึ้นมาเพื่อทำงานใดทำงานหนึ่งในระยะเวลาอันจำกัด ผลงานสำเร็จ คณะกรรมการที่ถูกแต่งตั้งก็หมดภาระหน้าที่ เช่น คณะกรรมการจัดงานปีใหม่ คณะกรรมการจัดงานวัด

2) กลุ่มไม่เป็นทางการ (Informal Group) กลุ่มนี้เกิดขึ้นได้โดยสมาชิกมารวมตัวกันเองธรรมชาติ หรือ ที่เราเรียกว่ากลุ่มธรรมชาติ เป็นกลุ่มที่มีขนาดค่อนข้างเล็กกว่ากลุ่มแบบทางการ ประเภทของกลุ่มจากประสบการณ์ของโครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ในงานพัฒนาเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1) กลุ่มที่มีโครงสร้างแบบง่าย คือ กลุ่มประเภทนี้ประกอบด้วยประธานและรองประธาน หรือ หัวหน้ากลุ่มและรองหัวหน้ากลุ่ม สมาชิกกลุ่มทุกคนจะร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน กิจกรรม และร่วมกันทำกิจกรรมบางอย่างของกลุ่ม ลักษณะของกลุ่มประเภทนี้คือ 1) สมาชิกมีทรัพย์สินและงานของตนเองส่วนหนึ่ง แต่มีกิจกรรมทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มอีกส่วนหนึ่ง 2) สมาชิก เป็นเจ้าของทรัพย์สินร่วมกัน และทำกิจกรรมร่วมกัน

2) กลุ่มที่มีโครงสร้างซับซ้อน เป็นกลุ่มที่มีรูปแบบโครงสร้าง เป็นกลุ่มที่มีกฎเกณฑ์ วัตถุประสงค์ มีทั้งคณะกรรมการและกิจกรรม รวมทั้งบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ และสมาชิก

ประเภทของกลุ่มแบ่งออกเป็น

1) กลุ่มเรียนรู้ เป็นกระบวนการพัฒนาด้านเทคโนโลยี (วิชาการ) ค่อนข้างมากเพราะโดยทั่วไปแล้ว เมื่อชาวบ้านเห็นความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง เขาจะตัดสินใจเองว่าต้องการความรู้อะไร เมื่อมีการรวมตัวกันได้ เจ้าหน้าที่ก็เพียงแต่จัดกระบวนการเสริมความรู้ให้กลุ่ม โดยอาจไม่จำเป็นต้องมีงานด้านสังคมมากนัก

2) กลุ่มกิจกรรม เป็นการผสมผสานงานด้านสังคม ด้านเทคโนโลยี และการจัดการการเงินการบัญชี การบริหารองค์กร ตลอดไปจนถึงด้านกฎหมาย ซึ่งเจ้าหน้าที่เพียงคนเดียวอาจจะไม่สามารถดำเนินการได้ ต้องอาศัยความรู้ความชำนาญจากสาขาต่างๆ เข้ามาสนับสนุน กลุ่มประเภทนี้สมาชิกจะได้รับประสบการณ์ตรงในการประกอบกิจกรรมของกลุ่ม ทำให้เกิดการพัฒนาตนเองได้ดีกว่ากลุ่มเรียนรู้

2.3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งตนเอง ซึ่งมีผู้ทำการศึกษาไว้พอเป็นแนวทางการประกอบการศึกษา ดังนี้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

หทัยทิพย์ แทนทอง (2547) ได้ศึกษาเรื่อง การพึ่งตนเองของกลุ่มส่งเสริมกิจกรรมไร้สารพิษ วังน้ำเขียว ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มกิจกรรมไร้สารพิษ วังน้ำเขียว มีการขยายและพัฒนาจนได้รับ พระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ รับไว้ในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เกิดเป็นกระบวนการ พึ่งตนเอง ตามแนวกิจกรรมไร้สารพิษเศรษฐกิจพอเพียง การดำเนินงานของกลุ่มจะเน้นเพื่อให้สมาชิก พึ่งตนเองได้คือ การผลิตผักไร้สารพิษ การรวบรวมและจำหน่ายผัก ผลไม้ไร้สารพิษ การแปรรูปผลผลิต การผลิตสารสกัดและปุ๋ยหมักชีวภาพ การผลิตอิฐดินซีเมนต์ มีการจัดตั้งธนาคารกลุ่ม และการ ฝึกอบรมให้กับสมาชิกและผู้สนใจได้เรียนรู้ การทำกิจกรรมไร้สารพิษให้สามารถพึ่งตนเองได้ และ ลักษณะการพึ่งตนเองของกลุ่มประกอบด้วย 1) การพึ่งตนเองทางด้านเทคโนโลยี เช่น เลือกระบบการ ให้น้ำผัก การผลิตสารชีวภาพ เพื่อใช้ทดแทนสารเคมี 2) การพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจ เช่น มีอิสระ ในการเลือกประกอบอาชีพ มีรายได้ที่มั่นคง 3) การพึ่งตนเองทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ เช่น มีการ อนุรักษ์ พื้นฟูและวางแผนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน 4) การพึ่งตนเองทางด้านจิตใจ เช่น มี ความพึงพอใจในสภาพความเป็นอยู่ และมีจิตสำนึกในการเก็บออม 5) การพึ่งตนเองทางด้านสังคม เช่น มีการรับรู้ข่าวสาร ติดต่อดสื่อสารกับผู้คนภายนอก และมีผู้นำที่ส่งเสริมให้กลุ่มเกิดการพึ่งตนเองได้ ในส่วนของปัญหาและอุปสรรคการดำเนินของกลุ่มนั้นจะเป็นแนวโน้มที่คาดว่าจะเกิดขึ้นได้ในอนาคต คือ การประสบปัญหาจากการขาดผู้นำที่จะเป็นแกนนำในการดำเนินงานให้พัฒนาต่อไปในอนาคต

พวงพยอม เจริญทอง (2541) ได้ ศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ เรื่องการประกอบอาชีพแบบ พึ่งตนเองของเกษตรกร ผลการวิจัยพบว่า เกษตรกรมีปัญหาด้านการประกอบอาชีพที่สำคัญคือ ทุนในการประกอบอาชีพไม่เพียงพอ ขาดการรวมกลุ่มอาชีพผลผลิตราคาตกต่ำ แต่ขาดการสนับสนุนจากนักวิชาการภาครัฐและเอกชน และพบว่าเกษตรกรมีความต้องการประกอบอาชีพ ด้านการ ปลูกผักปลอดสารพิษ เลี้ยงไก่พื้นเมือง ทอผ้า และแปรรูปการเกษตรในการจัดกิจกรรม แทรกแซงคือ การฝึกอบรมการศึกษาดูงาน การจัดตั้งกลุ่มอาชีพการปฏิบัติกิจกรรม ด้านอาชีพ การจัดระบบตลาด การนิเทศ และติดตามผลทำให้เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเอง ดีขึ้น มีแนวโน้มที่จะพึ่งตนเองในด้านต่าง ๆ มากขึ้นเป็นส่วนใหญ่ มี การจัดตั้งกลุ่มอาชีพ มีการช่วย เหลือหน้าที่การงานในครอบครัวดีขึ้น สามารถผลิตอาหารไว้บริโภคเพียงพอ มีการใช้จ่ายอย่าง ประหยัด และลักษณะ อาชีพที่มีแนวโน้มพึ่งตนเองได้มากกว่าอย่างอื่นคือการปลูกผักปลอดสารพิษ อาชีพที่ มีแนวโน้มพึ่งตนเองได้น้อยคืออาชีพทอผ้า

อรัญญา ตัญญาเกต (2541) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อระดับการพึ่งตนเองของ เกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน โครงการป่าวังโป่ง-ชนแดน-วังกำแพง จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อการศึกษาระดับของการพึ่งตนเองและศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อระดับการพึ่งตนเองด้านต่างๆ และ พบว่า เกษตรกรในพื้นที่นั้นมีการพึ่งตนเองได้ ทางด้านเทคโนโลยี การพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

การพึ่งตนเองทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ อยู่ในระดับกลาง มีการพึ่งตนเองทางด้านจิตใจ และการพึ่งตนเองทางด้านสังคมอยู่ในระดับสูง และปัจจัยอาชีพในครัวเรือน ภาวะผู้นำของหัวหน้าครัวเรือน รายได้สุทธิในครัวเรือน ขนาดการถือครองที่ดินในครัวเรือน มีผลกระทบต่อระดับการพึ่งตนเองของเกษตรกรในทุกๆ ด้าน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

บทที่ 3

วิธีการวิจัย (Research Methodologies)

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาการพึ่งตนเอง กลุ่มของชีวกภาพ ตำบลคลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

3.1 พื้นที่เป้าหมาย

ผู้วิจัยได้เลือก กลุ่มของชีวกภาพ ตำบลคลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี เป็นพื้นที่ศึกษาวิจัย ซึ่งมีสมาชิกทั้งหมด 10 คน ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะสัมภาษณ์ทั้งสมาชิก 10 คน

3.2 เครื่องมือและวิธีการรวบรวมข้อมูลและวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

3.2.1 เครื่องมือ

เครื่องมือในการวิจัย ประกอบด้วย สมุดบันทึก ปากกา เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป คำถามการสัมภาษณ์เชิงลึก (In – depth Interview)

3.2.2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In – depth Interview) โดยเป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non – Participant Observation) ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมเอกสารประเภทหนังสือ วิทยานิพนธ์ งานวิจัยต่างๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการพึ่งตนเอง โดยสามารถค้นหาได้จากแหล่งข้อมูล ห้องสมุดมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง รวมทั้งข้อมูลจากวารสาร เอกสารทางราชการ และอินเทอร์เน็ต เป็นต้น

3.2.3 วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ของข้อมูลแต่ละประเภทที่ได้เก็บรวบรวมไว้ แล้วนำมาบรรยายเป็นผลการวิจัยเชิงพรรณนา เพื่อตอบคำถามตามวัตถุประสงค์

บทที่ 4

ผลการวิจัยและวิจารณ์ผล (Findings and Results)

การศึกษาการพึ่งตนเอง กลุ่มของชีวกภาพ ตำบลคลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการศึกษาดังนี้

- 4.1 บริบทชุมชน
- 4.2 ประวัติความเป็นมาของกลุ่มของชีวกภาพ
- 4.3 การบริหารจัดการของกลุ่มของชีวกภาพ
- 4.4 กิจกรรมของกลุ่มและสมาชิกกลุ่ม
- 4.5 การพึ่งตนเองของกลุ่ม
- 4.6 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่ม
- 4.7 วิจารณ์ผล

4.1 บริบทชุมชน

ที่ตั้งและอาณาเขต

ประวัติความเป็นมาของตำบลคลองพลู เดิมรวมอยู่กับตำบลตะเคียนทอง แยกออกมาเมื่อปี พ.ศ. 2531 โดยชื่อตำบลเรียกตามต้นพลูใหญ่ที่เกิดอยู่ในคลอง ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ตั้งของหมู่ 5 (บ้านคลองพลู) คนพื้นเมืองดั้งเดิมบริเวณนั้นคือชาวชอง มีลักษณะ รูปร่างสันทัด ผิวสีน้ำตาล ผมหยิก ชอบอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อนตามลุ่มแม่น้ำ หรือชายทุ่งนาที่เป็นเนิน น้ำท่วมไม่ถึง จึงมีอาชีพทำไร่ ทำนา หาของป่าและทำน้ำมันยาง (ซึ่งมีเพียงตระกูลใหญ่ ๆ เพียงสองถึงสามตระกูลเท่านั้นที่ทำ) ชาวชองมีการสื่อสารกันด้วยภาษาประจำถิ่น คือภาษาชอง ต่อมาในปี พ.ศ. 2537 ตำบลคลองพลูก็ได้มีการแบ่งแยกตำบลออกไปอีก คือ ตำบลจันทเขลม

ประมาณ ปี พ.ศ. 2510 ได้มีการตัดถนนทำให้การคมนาคมทางบกเป็นไปอย่างสะดวก จึงทำให้มีการเพิ่มพื้นที่การเกษตรคนจากต่างถิ่นมีการอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมาก เพื่อหาพื้นที่ทำกินใหม่และรับจ้าง จึงทำให้เกิดความหลากหลายทางเผ่าพันธุ์และวัฒนธรรม โดยกลุ่มคนของจะอาศัยอยู่บริเวณ หมู่ 2, 3, 4, 5, 6 และ 8 เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งบริเวณที่อยู่อาศัยจะเป็นที่ราบลุ่ม การรวมกันเป็นกลุ่มก้อนและช่วยเหลือเกื้อกูลยังคงเห็นได้ชัดเจน โดยเฉพาะในด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิม ส่วนคนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่จะอาศัย ใน หมู่ 1, 9 และ 10 เป็นส่วนใหญ่ พื้นที่มีลักษณะผสมผสานระหว่างที่ราบลุ่มและที่ราบเชิงเขา มีการตั้งบ้านเรือนห่างกันและเป็นทรงสมัยใหม่ ส่วนใหญ่เป็นสังคมแบบต่างคนต่างอยู่ แต่ฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างจะดีกว่าคนกลุ่มแรก อย่างไรก็ตาม

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

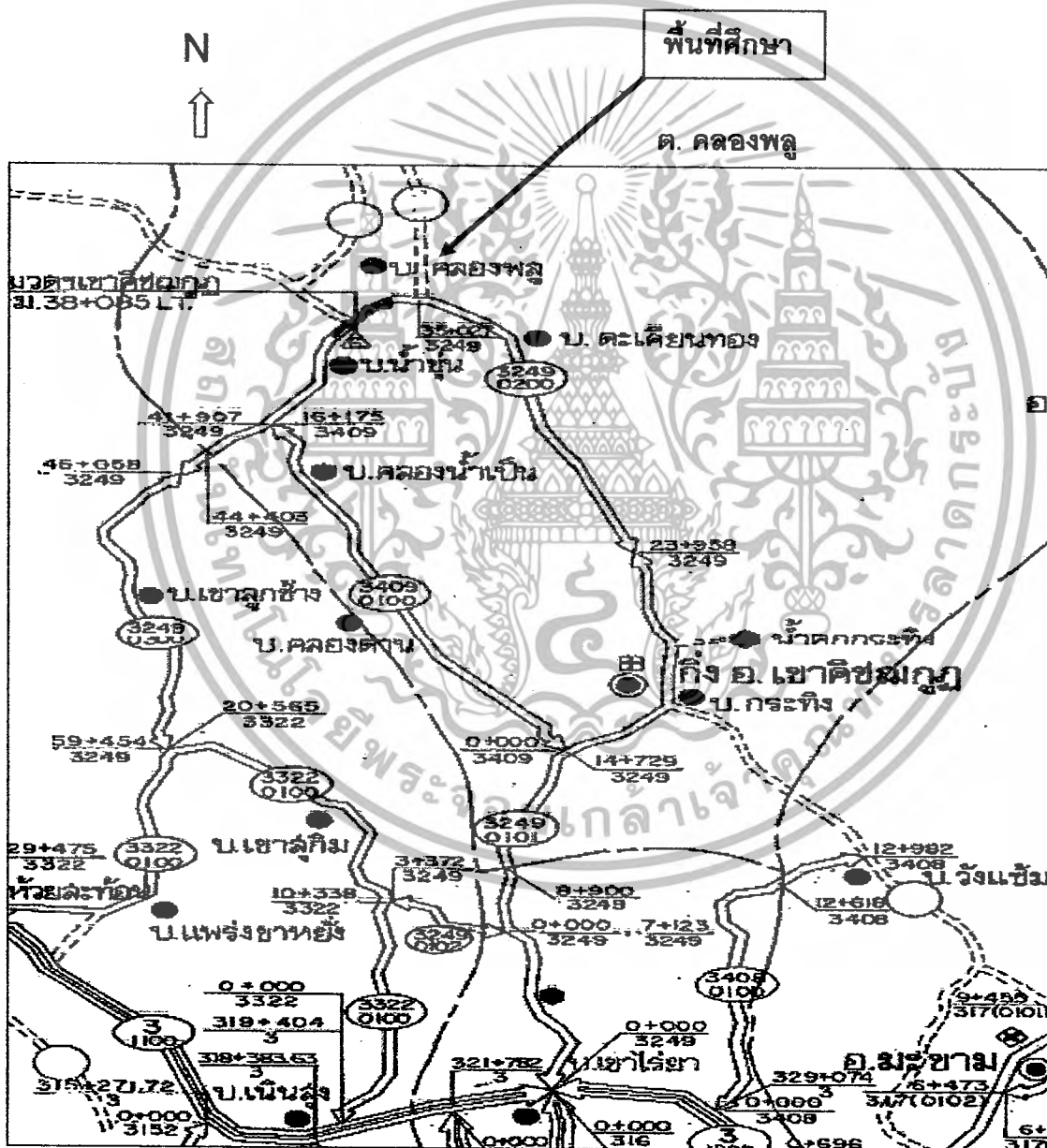
ตามคนสองกลุ่มก็อยู่ได้อย่างผสมผสานและลงตัว ตำบลคลองพลูมีประชากรทั้งหมด 5,796 คน (1,440 ครัวเรือน) และมีอาณาเขตติดต่อกับตำบลใกล้เคียงดังนี้ (ภาพที่ 2)

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลจันทเขลม อำเภอเขาฉกรรจ์

ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลเขาแก้ว อำเภอท่าใหม่

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลตะเคียนทอง อำเภอเขาฉกรรจ์

ทิศใต้ ติดต่อกับ อำเภอแก่งหางแมว

ภาพที่ 2 แสดงที่ตั้งจังหวัดจันทบุรี และพื้นที่ศึกษาวิจัย

ที่มา : แผนที่จังหวัดจันทบุรี (2551)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่ส่งมอบให้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 2 แสดงพื้นที่ทำการเกษตร

หมู่ที่	ครัวเรือนเกษตร	พื้นที่ทั้งหมด (ไร่)	พื้นที่เพาะปลูกพืช						อื่น ๆ
			ทุเรียน	เงาะ	มังคุด	ลองกอง	ยางพารา	มันสำปะหลัง	
1	133	4,320	940	725	298	97	36	-	59
2	148	4,812	516	742	281	126	536	85	38
3	98	4,786	620	557	416	117	7,356	142	134
4	96	4,384	430	583	286	89	52	16	452
5	97	4,735	147	326	174	87	116	38	100
6	86	19,115	360	458	338	98	128	46	108
7	129	9,436	350	583	468	112	7,628	2,319	150
8	92	1,856	192	248	145	78	26	18	78
9	64	10,010	275	485	246	101	816	65	63
10	86	6,250	320	663	252	105	510	268	88

ที่มา: ปรับปรุงจาก ราชันกร ดอนใสว (2549)

จากการตารางแสดงพื้นที่ทำการเกษตรของตำบลคลองพลู พบว่า พืชที่ปลูกเป็นส่วนมากของตำบลคือ ยางพารา จำนวน 17,910 ไร่ เนื่องจากปัจจุบันราคาผลผลิตที่แน่นอน และต้นทุนในการผลิตที่สูงขึ้น ชาวสวนจึงหันมาปลูกยางพารากันเป็นจำนวนมาก เพราะราคาดีกว่า และได้ผลผลิตเกือบทั้งปี รองลงมาเป็น เงาะ ทุเรียน มังคุด ตามลำดับ

วิถีชีวิตและวิถีการผลิต ชาวตำบลคลองพลูโดยภาพรวมมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ สวนยางพารา และรับจ้าง โดยส่วนใหญ่การทำสวนผลไม้เป็นการผลิตแบบผสมผสานระหว่างการใช้สารเคมีและอินทรีย์สาร เกษตรกรส่วนใหญ่ตระหนักถึงพิษภัยของการใช้สารเคมีและต้องการหันกลับมาทำเกษตรอินทรีย์ แต่พวกเขายังกังวลใจที่จะต้องปรับตัวใหม่ และไม่แน่ใจในความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นต่อผลผลิตด้วย เนื่องจากบางคนเคยทดลองเปลี่ยนจากใช้เคมีมาใช้อินทรีย์ ปรากฏว่าผลผลิตในปีถัดไปได้รับน้อยมาก ทำให้ไม่มีรายรับเข้ามา

ด้านการเมืองการปกครอง หน่วยงานปกครองหลัก ๆ ของตำบลคลองพลูก็เหมือนกับตำบลอื่น ๆ ทั่วไป คือประกอบไปด้วย องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน แต่บทบาทของผู้ปกครองเหล่านี้ก็ยังมีลักษณะของการทำตามคำสั่งจากภาครัฐเท่านั้น

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ด้านสังคม ความสัมพันธ์ในชุมชน โดยภาพรวมถือว่าดี ความสัมพันธ์แบบเครือญาติยังหนาแน่น จึงทำให้มีการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ไว้ได้เป็นอย่างดี เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว และเอาแรงซ่อมแซมฝายน้ำ และเก็บผลไม้ เป็นต้น

ด้านการศึกษา มีการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมของชุมชน และขยายเครือข่ายไปยังโรงเรียนอื่นๆ อีกสามโรงเรียน คือ โรงเรียนน้ำซุ่น โรงเรียนทุ่งกะบิล และโรงเรียนตะเคียนทอง

ด้านเศรษฐกิจ มีกลุ่ม/กองทุนต่าง ๆ เช่น

- กองทุนหมู่บ้าน
- กลุ่มสัจจะออมทรัพย์
- กลุ่มแม่บ้าน
- กลุ่มปลูกผัก (หมู่ 5)
- กลุ่มเผาถ่าน (หมู่ 8)

โดยแต่ละกลุ่มยังคงดำเนินกิจกรรมอยู่อย่างต่อเนื่อง ยกเว้นกลุ่มแม่บ้านบางหมู่บ้าน เช่น หมู่ 2, 4, 8 การดำเนินงานและบริหารจัดการในรูปกลุ่มยังไม่ชัดเจน

ด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และความเชื่อ

ภาษา มีภาษาพูดที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง คือ ภาษาของ ในปัจจุบันชุมชนคลองพลูโดยเฉพาะในหมู่ 4 และหมู่ 8 ได้มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูภาษาของไว้ เพื่อให้คงอยู่และสืบทอดในรุ่นต่อ ๆ ไป จนกลายมาเป็นที่มาของหลักสูตรท้องถิ่นในด้านภาษาของโรงเรียนวัดคลองพลู

วัฒนธรรมการจักสานเสื่อจากต้นคลุ้ม-คล้า ซึ่งเรียกว่าเสื่อคลุ้ม-คล้า ต้นคลุ้ม-คล้าเป็นพืชที่อาศัยอยู่ในบริเวณน้ำขัง มีลักษณะลำต้นคล้ายต้นข้าว แต่ใหญ่และสูงกว่า ต้นคลุ้มจะสูงกว่าต้นคล้า มีใบคล้ายใบพลู ใช้น้ำขมได้ แต่ใบคล้าจะเล็กกว่าใบคลุ้ม และลำต้นจะนิ่มกว่าจึงทำให้สามารถออกแบบลายได้มากกว่าต้นคลุ้ม โดยต้นคลุ้มส่วนใหญ่จะใช้ทำเสื่อแต่ต้นคล้าจะใช้ทำเฟอร์นิเจอร์

ลูกข่างของจะแตกต่างจากลูกข่างทั่วไปคือตัวลูกข่างจะทำมาจากไม้ทั้งหมด ส่วนหัวจะทำเป็นเกลียวไว้สำหรับพันเชือก จึงไม่ติดตะปูด้านบน ขณะเล่นจะใช้เชือกพันให้แน่นกับบริเวณส่วนหัวไว้เท่านั้น จึงไม่จำเป็นต้องติดตะปูเหมือนลูกข่างในพื้นที่อื่น ส่วนวิธีการเล่นก็จะเล่นเหมือนกับการเล่นลูกข่างทั่วไป

การเล่นกระสุน

มีลักษณะคล้าย ๆ กับการยิงธนู มีคันยิงเหมือนคันธนู แล้วก็ปั้นดินเหนียวกลม ๆ ซึ่งตากจนแห้งแล้วมาใช้เป็นกระสุนยิง จึงเรียกอุปกรณ์เหล่านี้รวมกันว่า “กระสุน” สมัยก่อนจะใช้ลวดเล็ก ๆ เช่น นก ไก่ป่า กระรอก เป็นต้น ปัจจุบันไม่ได้ใช้ในการล่าสัตว์ แต่จะใช้เล่นแข่งขันเวลาว่างงานบุญ ประเพณีต่าง ๆ ของชุมชน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ประเพณีบุญส่งทุ่ง

หลังฤดูการเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ชาวของทุกหมู่บ้านจะต้องทำบุญส่งทุ่งกันทุกปี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ขับไล่ภูติผีปีศาจและสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายในปีที่ผ่านมาออกไปจากชุมชน เพื่อปกป้องรักษาและเป็นการเรียกขวัญลูกกลับมาสู่คนในบ้านและชุมชน ซึ่งในพิธีจะมีกลุ่มคนที่ทำพิธีเรียกว่า ข้าหลวง โดยจะมีผ้าโพกหัวเป็นสัญลักษณ์ จะเป็นกลุ่มคนที่เดินนำในขบวนในตอนเย็นเพื่อบอกบุญในแต่ละบ้านว่า พุ่่งนี้จะมีการทำบุญที่วัด ส่วนเจ้าของบ้านก็จะนำสิ่งของมาร่วมบริจาคสิ่งของเพื่อทำบุญ เช่น ข้าวสาร เงินทอง หรือเหล้าก็ได้ แล้วหมู่ข้าหลวงก็จะตะโกนด้วยเสียงอันดังเพื่อไล่ภูติผีปีศาจให้ออกไปจากบ้าน ตอนเช้าของวันรุ่งขึ้นก็จะไปทำบุญที่วัด ส่วนขบวนข้าหลวงมีหน้าที่นำสิ่งของบริจาคทั้งหมดไปที่วัดและเฝ้าอยู่จนถึงตอนเช้า ห้ามมิให้กลับบ้าน

ภูมิปัญญาในการทำหมอนดอกประโยชน์

หมอนดอกประโยชน์เป็นหมอนที่ทำขึ้นโดยนำดอกประโยชน์มาอัดเป็นหมอนแทนนุ่น มีกลิ่นหอมคล้ายใบชา ต้นประโยชน์จัดเป็นสมุนไพรชนิดหนึ่ง เกิดเองตามธรรมชาติในป่า ลำต้นเป็นเถาวัลย์ รากให้นำมาต้มกินแก้โรคลม ส่วนดอกมีลักษณะเป็นดอกเล็ก ๆ สีขาว ต้องนำมาตากแดดให้แห้งก่อน จึงนำไปใช้ทำหมอนได้

ด้านทรัพยากร

ป่า ในตำบลคลองพลูมีพื้นที่ป่าชุมชนซึ่งอยู่ในหมู่ 4 ประมาณ 50 ไร่ ปัจจุบันเริ่มมีการอนุรักษ์และการจัดการโดยชุมชนเอง

ดิน พื้นที่ของตำบลคลองพลูเป็นที่ราบสลับกับที่ราบเชิงเขา ลักษณะของดินส่วนใหญ่เป็นดินร่วน ซึ่งเหมาะสมในการทำสวน แต่ปัจจุบันการทำสวนใช้สารเคมีมากเกินไป จนทำให้ดินเริ่มแข็ง ขาดความอุดมสมบูรณ์

น้ำและลำคลอง การตั้งถิ่นฐานอยู่ริมแม่น้ำหรือตามที่ราบลุ่มแม่น้ำนั้นเป็นลักษณะทั่วไปของชาวคลองพลูดั้งเดิม เพราะน้ำเป็นปัจจัยหลักในการคมนาคมในอดีต และใช้ในการเพาะปลูก ในปัจจุบัน ในตำบลคลองพลูมีลำคลองหลักๆ อยู่สามลำคลอง คือ คลองตาท้าว คลองพลู ซึ่งไหลมารวมกันเรียกว่าคลองใหญ่ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า แม่น้ำจันทน์ สมัยก่อนชาวบ้านใช้การล่องแพไปตามคลองใหญ่เพื่อไปค้าขายหรือไปทำธุระในตัวจังหวัดจันทบุรี แต่ปัจจุบันการล่องแพไม่สามารถกระทำได้ เนื่องจากมีการสร้างฝายกั้นน้ำเป็นระยะ ๆ เพื่อกักน้ำไว้ใช้ในสวน

สมุนไพรและการใช้ประโยชน์ ในด้านการดูแลสุขภาพในอดีตรักษาโดยใช้สมุนไพร เมื่อเจ็บป่วยก็ไปหาหมอโบราณหรือหมอสุนทร โดยใช้ส่วนต่าง ๆ ของสมุนไพรมาต้ม หรือบด หรือฝน ประกอบกับการเป่า การนวด การใช้เวทย์มนต์ในการรักษา เพื่อให้ผู้ป่วยเกิดกำลังใจ ซึ่งการไปหาสมุนไพรในป่า มารักษาอาจกระทำก่อนรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบัน หรือกรณีที่ไม่สามารถรักษาได้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ซึ่งส่วนใหญ่ผู้ที่มารักษาจะเป็นผู้สูงอายุ เพราะยังเชื่อในการรักษาแบบดั้งเดิมอยู่ แต่ก็ลดน้อยลงมาก เนื่องจากมีขั้นตอนยุ่งยากและไม่สะดวก ส่วนเด็กรุ่นใหม่ไม่นิยมรักษา เพราะไม่เชื่อมั่นในการรักษาแบบนี้ เนื่องจากหมอผู้รักษาเอง ก็ไม่ได้มีเอกสารที่รับรองว่าสามารถรักษาได้ สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้เหลือผู้ที่มีความรู้ทางด้านการรักษาด้วยสมุนไพรเหลืออยู่น้อยก็เนื่องมาจาก ผู้ที่จะเรียนทางด้านนี้ต้องตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม ห้ามดื่มเหล้า ฆ่าสัตว์ และไม่ให้เรียกเงินจากผู้มารับการรักษา ขึ้นอยู่กับความพอใจของคนไข้ว่าจะให้ค่าตอบแทนเท่าไร จึงทำให้ไม่สามารถจะยึดเป็นอาชีพได้ จึงเป็นสาเหตุให้ภูมิปัญญาด้านการรักษาและสมุนไพรไม่ได้รับการถ่ายทอดในชุมชนต่อไป

ปัจจุบันตำบลคลองพลูมีหมอมสมุนไพรเหลืออยู่ 2 คน คือ หมอคงและพระอาจารย์เหมียน (วัดคลองพลู) ส่วนหมอนวดของมี 1 คน ซึ่งทั้งสามท่านไม่มีลูกศิษย์สืบทอดความรู้ต่อ

สัตว์เศรษฐกิจ พบว่าสัตว์น้อยมากในชุมชน สัตว์ที่พบได้แก่ ไก่ไข่ ซึ่งเป็นฟาร์มขนาดกลาง และสุกร พบในหมู่ 2 ทั้งสองชนิด ซึ่งมีน้อยมากประมาณ 2-3 ตัว

4.2 ประวัติและความเป็นมาของกลุ่ม

จากการศึกษาพบว่า ก่อนที่จะมีการจัดตั้งกลุ่มของชีวภาพ ได้มีเจ้าที่เกษตรประจำตำบลคลองพลู เข้ามาส่งเสริมให้ทำปุ๋ยอินทรีย์ และทำน้ำหมักชีวภาพ โดยมีเจ้าหน้าที่มาให้ความรู้ในการทำปุ๋ยอินทรีย์ และทำน้ำหมักชีวภาพ โดยมีเกษตรกรทั้งตำบลมาเข้ารับการฝึกอบรม จากการเข้าฝึกอบรม เรื่องการทำปุ๋ยอินทรีย์และน้ำหมักชีวภาพ มีเกษตรกรที่ตั้งใจกันอย่างจริงจังไม่กี่คน มีเพียงเกษตรกรที่สนใจทำเกษตรอินทรีย์ เพียง 25 คน

ในปี พ.ศ. 2549 จึงเริ่มมีการรวมกลุ่มกันทำปุ๋ยอินทรีย์และน้ำหมักชีวภาพ โดยทางกรมพัฒนาที่ดินได้ให้ความช่วยเหลือในเรื่องของสูตรเร่ง พด. 2 ให้เงินสนับสนุนเป็นจำนวน 40,000 บาท จากนั้นก็ได้ให้ถังหมักปุ๋ยชีวภาพอีก 12 ใบ เมื่อได้ผลผลิตออกมาก็แบ่งสรรปันส่วนกันอย่างเท่าๆกัน

“การแบ่งปุ๋ยนั้น ทางกลุ่มเราจะนำปุ๋ยที่ได้จากการผลิตมาซึ่งน้ำหนัก แล้วแบ่งในปริมาณที่เท่าๆ กัน (มนเทียร พัฒเสมา, สัมภาษณ์)

ในปีพ.ศ. 2550 เจ้าหน้าที่จากทางศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้าไปทำวิจัยกับทางกลุ่ม และได้พูดคุยกันในเรื่องของการทำบัญชีครัวเรือน พบว่าทางกลุ่มไม่มีการทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายเลย ทางศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือทางกลุ่มทำบัญชีเมื่อทำบัญชีพบว่า รายจ่ายของคนในกลุ่มมากกว่ารายได้ที่เข้ามา ทางกลุ่มจึงมีการแลกเปลี่ยนพูดคุยกัน เพื่อทำอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน ทางกลุ่มตกลงกันว่า จะปลูกผักเป็นอาชีพเสริม และตั้งชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มของชีวภาพ”

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

“เรามีภาษาของเป็นภาษาท้องถิ่น มันเราก็ตั้งชื่อกลุ่มว่า กลุ่มของชีวภาพแล้วกัน จะได้เป็นการอนุรักษ์ภาษาท้องถิ่นของบ้านเราด้วย” (กุลลาบ เต่าเงิน, สัมภาษณ์)

ปัจจุบันทางกลุ่มมีสมาชิกที่ทำกิจกรรมร่วมกันทั้งหมด 10 คน ส่วนสมาชิกที่ออกจากกลุ่มไป เพราะเห็นว่าผลผลิตในปีที่ผ่านมาน้อยมากทำให้ไม่มีรายรับเข้ามาน้อย สมาชิกที่เหลือจึงไม่กล้าทำต่อ หันกลับมาทำการผลิตแบบเดิม เพราะราคาขายผลผลิตระหว่างอินทรีย์กับเคมีเท่ากัน รวมถึงไม่มีตลาดรองรับที่แน่นอน เกษตรกรต้องต่อสู้ด้วยตนเองในการหาตลาด ประกอบกับการผลิตแบบอินทรีย์ต้องมีการเตรียมปุ๋ยซึ่งมีส่วนผสมหลายอย่าง บางครั้งก็หาซื้อไม่ได้และมีราคาแพง เช่น ปุ๋ยคอก เพราะในชุมชนนั้นไม่มีการเลี้ยงวัว-ควาย จึงทำให้ขาดแคลนปุ๋ยคอก จะเลี้ยงก็ไม่ได้ เพราะสัตว์พวกนั้นจะเข้าไปกินผลผลิตในสวนและสวนข้างเคียง ทำให้ไม่คุ้มค่าที่จะเลี้ยง ปัจจุบันค่าใช้จ่ายในการทำสวนสูงมาก บางครอบครัวถึงกับต้องโค่นต้นเงาะมาเผาถ่านขายแล้วปลูกยางพาราและกล้วยไข่แทน เพราะราคาดีกว่าราคาเงาะมาก

“บางคนเขาก็ไม่อยากจะทำ ไม่อยากเสียเวลา มีตั้งชื่อปุ๋ยใส่เองดีกว่า ง่ายกว่า” (กุลลาบ เต่าเงิน, สัมภาษณ์)

4.2.1 วัตถุประสงค์ของกลุ่ม

4.2.1.1 เพื่อต้องการให้เกษตรกรลดต้นทุนการผลิตในการทำสวน

4.2.1.2 เพื่อสร้างรายได้ให้กับสมาชิกในกลุ่มให้มีอาชีพเสริมเลี้ยงครอบครัว

4.2.1.3 เพื่อให้คนในชุมชนได้บริโภคผลผลิตที่ปลอดภัย

4.2.1.4 เพื่อผลิตน้ำหมักชีวภาพและปุ๋ยอินทรีย์ใช้เอง

4.2.1.5 เพื่อลดปัญหาการย้ายถิ่นฐานไปทำงานนอกพื้นที่และให้คนในชุมชนอยู่

ร่วมกัน

4.3 การบริหารจัดการของกลุ่มของชีวภาพ

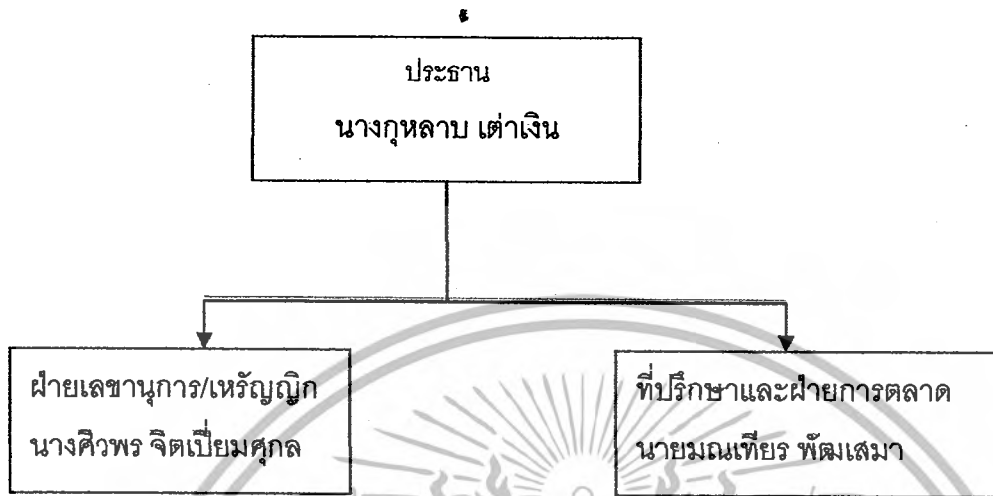
4.3.1 กระบวนการทำงานของกลุ่มของชีวภาพ โดยแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบดังนี้ (ภาพที่3)

1. นางกุลลาบ เต่าเงิน ประธานกลุ่ม ควบคุมดูแลการผลิตผลผลิตในแต่ละช่วงฤดูกาลผลิต เป็นผู้ที่ต้องคอยรายงานความคืบหน้าของการดำเนินกิจกรรมกลุ่มให้สมาชิกกลุ่มทราบ นอกจากนี้ยัง คอยดูแลการทำงานในกลุ่มสตรีแม่บ้านด้วย เพราะนางกุลลาบ เป็นประธานกลุ่มสตรีแม่บ้าน

2. นางศิวพร จิตเปี่ยมสกุล ฝ่ายเลขานุการ/เหรัญญิก บันทึกต้นทุนในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์และน้ำหมักชีวภาพ บันทึกการประชุมต่างๆ ที่กลุ่มได้มีการจัดประชุมขึ้น

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

3. นายมณเฑียร พัฒเสมอ ที่ปรึกษาและฝ่ายการตลาด ให้คำปรึกษาในการทำปุ๋ยอินทรีย์และน้ำหมักชีวภาพ

ภาพที่ 3 โครงสร้างกลุ่มของชีวภาพ

ที่มา : กลุ่มของชีวภาพ (2551)

4.4 กิจกรรมของกลุ่มและสมาชิกกลุ่ม

4.4.1 น้ำหมักชีวภาพ

การทำน้ำหมักชีวภาพของทางกลุ่มทุกคนจะต้องมาช่วยกันทำ และมีสูตรที่ใช้กันใน

กลุ่มดังนี้

4.4.1.1 สูตรน้ำหมักชีวภาพสูตรเร่งดอก

- มะละกอสุก 20 กิโลกรัม
- ฟักทองแกจัด 20 กิโลกรัม
- กลัวย่น้ำหว่าสุก 20 กิโลกรัม
- หัวเชื้อจุลินทรีย์ 2 ลิตร
- กากน้ำตาล 5 ลิตร
- น้ำสะอาด 100 ลิตร

วิธีทำ หั่นผลไม้ให้ละเอียดใส่ในถังผสมให้เข้ากันเติมเชื้อจุลินทรีย์และกากน้ำตาล เติมน้ำให้ท่วมคลุกเคล้าให้เข้ากัน ปิดฝาหมักทิ้งไว้ 45 วัน จึงนำไปผสมกับน้ำ 1:200 ฉีดพ่นทางใบหรือรดลงดินช่วงที่พืชผักติดดอกสัปดาห์ละครั้ง

สรรพคุณ

1. เร่งการเจริญเติบโตของรากพืช

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

2. เพิ่มการขยายตัวของใบ และการยึดตัวของลำต้นมากขึ้น
3. ชักน้ำให้เกิดการงอกของเมล็ด
4. ส่งเสริมการออกดอกและติดผลดีขึ้น

4.4.1.2 สูตรน้ำหมักชีวภาพสูตรสมุนไพรไล่แมลง

ชนิดพืชสมุนไพร ตะไคร้หอมหางไหล บอระเพ็ด ข่า ฟ้าทะลายโจร ปลายแค หนอน ตายหยาก สะเดา ว่านเศรษฐี หมาก เมล็ดน้อยหน้า เมล็ดเงาะ ยาสูบ ขิง มะกรูด พริกไทย พริก การผลิตสารป้องกันแมลงศัตรูพืชโดยใช้ร่วมกับสารเร่ง พด. 7

วัสดุในการผลิตสารป้องกันแมลงศัตรูพืช (จำนวน 50 ลิตร)

1. พืชสมุนไพร 30 กิโลกรัม
2. น้ำตาล 10 กิโลกรัม
3. น้ำ 30 ลิตร
4. สารเร่งพด. 7 จำนวน 1 ของ (25 กรัม)

วิธีทำ

1. สับพืชสมุนไพรให้เป็นชิ้นเล็ก ทูบหรือตำให้แตก
2. นำพืชสมุนไพรและน้ำตาลใส่ลงในถังหมักผสมคลุกเคล้าให้เข้ากัน
3. ละลายสารเร่ง พด. 7 ในน้ำ 30 ลิตร ผสมให้เข้ากัน 5 นาที แล้วเทในถังหมัก คลุกเคล้าหรือคนให้ส่วนผสมเข้ากันนาน 5 นาที และเทในถังหมักคลุกเคล้าหรือคนให้ส่วนผสมเข้ากันอีกครั้ง
4. ปิดฝาไม่ต้องสนิท และตั้งไว้ในที่ร่มใช้ระยะเวลาในการหมัก 20 วัน

ประโยชน์ของสารเร่ง พด. 7

ป้องกันแมลงศัตรูพืช เช่น เพลี้ยต่าง ๆ หนอนเจาะผลและลำต้น หนอนใยผัก หนอนชอนใบหนอนคืบ หนอนกระทู้ หนอนกอ ไรแดงและแมลงหิว เป็นต้น

อัตราการใช้

พืชไร่และไม้ผล เจือจางสารป้องกันแมลงศัตรูพืช 1 ต่อ 200

พืชผักและไม้ผล เจือจางสารป้องกันแมลงศัตรูพืช 1 ต่อ 500

วิธีการใช้

- สารป้องกันแมลงศัตรูพืชที่เจือจางแล้ว อัตรา 50 ลิตร / ไร่ สำหรับพืชผัก

และดอกไม้

- สารป้องกันแมลงศัตรูพืชที่เจือจางแล้ว อัตรา 100 ลิตร / ไร่ สำหรับใช้ในไม้ผลโดยฉีดพ่นที่ใบ ลำต้น และรดลงดินทุก 20 วัน หรือในช่วงที่มีแมลงศัตรูพืชระบาด ให้ฉีดพ่นทุก ๆ 3 วันติดต่อกัน 3 ครั้ง

4.4.2 การปลูกผัก

การปลูกผักของทางกลุ่มจะปลูกตามความต้องการส่วนตัว ใครชอบผักอะไรก็จะปลูกอันนั้น แต่ผักที่นิยมปลูกกันมากเนื่องจากให้ผลผลิตค่อนข้างนานคือ บวบ ผักนึ่ง มะระ กวางตุ้ง คะน้า เป็นต้น ระยะเวลาในการปลูกประมาณ 3-4 เดือน หลังฤดูการเก็บเกี่ยวผลไม้ ส่วนตลาดของผลผลิตส่วนมากจะเป็นพ่อค้าคนกลางมารับซื้อถึงที่ โดยเฉพาะมะระ และบวบซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดมีราคาค่อนข้างแพง

4.4.2.1 รายรับรายจ่ายการปลูกผักในปี 2550 ต่อครัวเรือน

รายรับ

- ค่าเมล็ดพันธุ์	350 บาท
- ค่าน้ำหมักชีวภาพ	200 บาท
- ค่าน้ำมัน	500 บาท
- ค่าไม้ทำร้าน	500 บาท

รวมรายจ่าย 1,550 บาท

รายรับ

ค่ามะระ ผักนึ่ง คะน้า ฯลฯ	15,000 บาท
กำไร	13,500 บาท

4.4.2.2 รายรับรายจ่ายการทำสวนผลไม้ในปี 2550

รายจ่าย

- ค่าวัสดุดิบในการทำน้ำหมักชีวภาพ	2,000 บาท
- ค่าน้ำมัน	5,000 บาท
รวมรายจ่าย	7,000 บาท

รายรับ

ค่าขายผลไม้	70,000 บาท
กำไร	63,000 บาท

จากการหันมาใช้หมักชีวภาพในการทำสวนผลไม้ และปลูกผักเป็นอาชีพเสริมทำให้สมาชิก

กลุ่มของชีวภาพมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการทำสวนผลไม้ได้ในฤดูกาลผลิตถึง 13,500 บาท ต่อครัวเรือนต่อ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปเผยแพร่หรือใช้

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ปี และต้นทุนในการผลิตน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับ การปลูกผักที่ใช้สารเคมี และการทำสวนผลไม้ที่ใช้สารเคมี ซึ่งหากเป็นเมื่อก่อนที่จะหันมาใช้ น้ำหมักชีวภาพชาวสวนต้องจ่ายค่าปุ๋ย ค่ายา ค่าน้ำมันในการให้ผลไม้เมื่อรวมแล้วประมาณ 60,000 บาท ทำให้ต้นทุนในการผลิตที่สูงผลผลิตที่ได้ก็ไม่คุ้มกับการลงทุน แต่ปัจจุบันชาวสวนในกลุ่มของชีวภาพสามารถลดต้นทุนในการผลิตลงได้เป็นอย่างมากโดยมีต้นทุนประมาณ 7,000 บาท และมีกำไรประมาณ 63,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี

4.5 การพึ่งตนเองของกลุ่ม

4.5.1 การพึ่งตนเองทางด้านเทคโนโลยี

การปลูกผักของสมาชิกในกลุ่มโดยการสัมภาษณ์คุณกุหลาบ เต่าเงิน (2551) ได้อธิบายวิธีการเพาะกล้าจะเพาะในแปลง โดยจะแยกเป็นแปลงเดี่ยวสำหรับเพาะกล้า เมื่อกกล้าโตเต็มที่แล้วจึงย้ายไปปลูกในแปลงปลูกต่อไป วิธีนี้จะทำให้ได้ต้นผักที่แข็งแรง และโตสม่ำเสมอเท่ากัน

การเตรียมแปลงปลูกผัก จะใช้แรงงานในการไถพรวน ยกทรงแปลง เพราะพื้นที่ที่ทำการปลูกผักมีพื้นที่ไม่มาก แล้วพรวนดินให้ละเอียด จากนั้นก็จะใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่ได้จากการผลิตของกลุ่ม มาใส่ในแปลงเพื่อเป็นปุ๋ยให้กับดิน ในการไถพรวนนี้จะใช้แรงงานคนในกลุ่มมาช่วยกัน เป็นการเอาแรงกัน

การใช้ฟางคลุมช่วยรักษาหน้าดิน เวลาที่รดน้ำเมล็ดของพืชก็จะไม่กระเด็นหายไป และเป็นการรักษาความชื้นในดินไม่ให้ระเหยออกไป จุลินทรีย์ในดินจะย่อยสลายฟางให้กลายเป็นปุ๋ยบำรุงดินและเป็นอาหารพืชต่อไป (ภาพที่ 4)

ภาพที่ 4 แปลงผักที่คลุมด้วยฟาง

การเลือกชนิดของพืชที่ปลูกนั้นทางกลุ่มจะให้อิสระในการเลือกที่จะเลือกปลูกพืชตาม

ความถนัดและความชำนาญของแต่ละคน ในการปลูกทางกลุ่มจะปลูกผักที่ให้ผลผลิตเร็วสามารถ
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น เมื่อนุญญาตเห็นาไป เช่ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

จำหน่ายได้เร็วในชั้นล่าง แล้วจะปลูกบวบไว้บนแปลงผัก เมื่อผักโต บวบก็จะเริ่มทำร้านได้ และร้านของบวบยังสามารถเป็นร่มป้องกันแสงแดดให้กับผักที่อยู่ชั้นล่างได้ดี เมื่อเก็บผักชั้นล่างออกไปจำหน่ายหมดแล้วก็จะปลูก ผ่าง ผักทอง ฯลฯ และมีการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ โดยการนำเอาถุงพลาสติกบรรจุน้ำลงไปแล้วนำไปผูกติดกับต้นบวบทำให้ผลของบวบตรง ไม่บิดงอ ทำให้ได้ผลผลิตที่สวยงามตามความต้องการของตลาด และภูมิปัญญาอีกอย่างหนึ่งที่ทางกลุ่มใช้อยู่ คือ การใช้ควั่นไฟไล่แมลงและเพลี้ยในแปลงผัก และสวนผลไม้ (ภาพที่ 5)

“ใครจะปลูกอะไรก็ปลูก แล้วแต่ว่าใครจะชอบอะไร ก็ปลูกอันนั้น” (กุหลาบ เต่าเงิน, สัมภาษณ์)

“การปลูกบวบต้องลงทุนเหมือนกันนะ เพราะเราต้องทำร้านให้มัน ร้านก็ราคาแพง ต้องซื้อไม้ไผ่ และลวดมาทำร้าน” (หยด แสงทองศรี, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 5 การปลูกผักแบบแบ่งชั้น

ระบบการให้น้ำ การให้น้ำของกลุ่มจะให้น้ำแบบสปริงเกอร์ เพราะง่ายต่อการจัดการและสมาชิกในกลุ่มมีอายุค่อนข้างมากแล้ว ถ้าใช้วิธีอื่น ค่อนข้างลำบาก ในการปลูกผักทางกลุ่มจะเลือกปลูกผักในช่วงไม่ต้องใช้น้ำในการทำสวนแล้ว เพราะช่วงผลไม้ ออกดอกจำเป็นต้องใช้น้ำมาก ช่วงนั้นทางกลุ่มจะไม่ทำการปลูกผัก แต่จะทำการให้น้ำผลไม้เพียงอย่างเดียว และการทำผลไม้ก็เป็นอาชีพหลักของทางกลุ่มอยู่แล้ว แต่จะเริ่มทำการปลูกผักและทำน้ำหมักชีวภาพหลังจากเก็บเกี่ยวผลไม้เสร็จแล้ว (ภาพที่ 6)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

“...ช่วงนี้เราปลูกผักไม่ได้หรอก เพราะทางสวนต้องใช้น้ำมาก หากเราเอาน้ำมาใช้ปลูกผัก น้ำจะไม่พอสำหรับให้น้ำผลไม้ ถ้าน้ำไม่พอ ผลผลิตก็ไม่ดี...” (อัมพร งามสง่า, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 6 ระบบการให้น้ำแบบสปริงเกอร์

การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ น้ำหมักชีวภาพ แทนการใช้สารเคมี โดยทางกลุ่มจะร่วมกันทำปุ๋ยอินทรีย์ และน้ำหมักชีวภาพ โดยมีหมอดินประจำตำบลและคุณศิวพร จิตเปี่ยมกุลศุล เป็นผู้สอนขั้นตอนและวิธีการทำให้กับสมาชิกในกลุ่มนำไปปฏิบัติในแปลงของตน ในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ และน้ำหมักชีวภาพ จะเป็นการผลิตจากการนำเอาเปลือกเงาะ ที่ได้จากโรงงานผลิตเงาะในน้ำเชื่อมของคุณศิวพร จิตเปี่ยมกุลศุล จากเศษอาหาร กั๊ววย ผักทอง สมุนไพร และวัสดุต่างๆ ที่เหลือใช้จากการเกษตร มาผสมกับกากน้ำตาล หมักไว้ตามระยะเวลาที่กำหนด แล้วใช้แทนสารเคมีได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสมาชิกในกลุ่มก็ได้นำไปปฏิบัติตาม แล้วเลิกใช้สารเคมี ทั้งในการปลูกผัก และการทำสวนผลไม้ จากการใช้น้ำหมักชีวภาพทำให้ต้นทุนในการผลิตของกลุ่มลดลง มีรายได้เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นการรักษาสุขภาพแวดล้อม และรักษาสุขภาพร่างกายของสมาชิกกลุ่มไม่ให้ทรุดโทรมลงจากผลข้างเคียงของสารเคมี (ภาพที่ 7)

“จากการใช้ปุ๋ยชีวภาพทำให้สวนของเรา มันติดดอกออกผลดีกว่าการใช้ปุ๋ยเคมี ต้นทุนก็ถูก สุขภาพร่างกายเองก็ดีขึ้น” (หลอ งามสง่า, สัมภาษณ์)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 7 ถังน้ำหมักชีวภาพ

จากการสังเกตการพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยีทางกลุ่ม พบว่ายังมีการใช้เครื่องมือแบบดั้งเดิมที่ผลิตขึ้นเองเป็นส่วนใหญ่อย่าง เห็นได้จากการเก็บรักษาเทคโนโลยีหรือเครื่องมือในการประกอบอาชีพไว้ในใต้ถุนบ้าน และเครื่องมืออื่นๆ สามารถนำมาใช้ตามฤดูกาลหรือกิจกรรมในชีวิตประจำวัน ภายในครัวเรือนยังคงใช้ภูมิปัญญาของตนเองผลิตเครื่องมือในการประกอบอาชีพขึ้นมาเอง สังเกตได้จากการทำด้ามมีด จอบ เสียม สานตะกร้า เป็นต้น ได้มีการนำไม้ และวัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่ในหมู่บ้านผลิตได้เอง มีภูมิปัญญาในการทำหมอนดอกประโชชน์ มีการนำเอาภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคต่าง ๆ ถึงแม้จะเหลืออยู่น้อยก็ตาม ปัจจุบันตำบลคลองพลูมีหมอนสมุนไพรเหลืออยู่ 2 คน คือ หมอคง และพระอาจารย์เหมียน (วัดคลองพลู) ส่วนหมอนวดของมี 1 คน

4.5.2 การพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจ

การประกอบอาชีพ ของสมาชิกทั้งหมดมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักคือ ทำสวนทุเรียน มังคุด เงาะ ลองกอง กัญชง กล้วย ฯลฯ โดยจะเน้นความหลากหลายของไม้ผลที่ปลูก และจะปลูกผักเป็นอาชีพเสริมหลังจากฤดูกาลทำสวนสิ้นสุดลง ในการปลูกพืชทั้งไม้ผลและผักสมาชิกในกลุ่มจะพยายามไม่พึ่งพาปัจจัยจากภายนอก เช่น สารเคมีต่างๆ จะผลิตน้ำหมักใช้เอง หากว่างเว้นจากการปลูกผัก หรือทำสวนสมาชิกในกลุ่มก็จะรวมตัวกันทำปุ๋ยอินทรีย์และน้ำหมักไว้ใช้ในการผลิตรอบต่อไป

รายได้หลักของสมาชิกกลุ่ม มาจากการทำสวนผลไม้ ซึ่งผลผลิตแต่แต่ละปีไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับสภาพดิน ฟ้า อากาศ หากปีไหนผลผลิตออกมาก ราคาดีก็ตกต่ำ หากผลผลิตออกน้อยราคาก็ค่อนข้างดี เป็นวัฏจักรอยู่เช่นนี้ และรายได้ที่ได้อีกอย่างคือ การปลูกผัก ซึ่งรายได้จากการปลูกผักถือว่ามาช่วยได้เยอะ ผลผลิตจากการปลูกผักสามารถขายได้เรื่อยในระยะเวลา 3-4 เดือน สามารถมาจุนเจือครอบครัวได้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

“...จากการปลูกผักเป็นอาชีพเสริม มันไม่ทำให้เราวยขึ้น หรือจนลง แต่ทำให้เรามีเงิน มีใช้ ไม่เดือดร้อนเหมือนก่อน...” (หยด แสงทวงศ์, สัมภาษณ์)

รายจ่ายในการดำรงชีวิตของคนในกลุ่ม ใหญ่เป็นเรื่องค่าใช้จ่ายในเรื่องการศึกษาของบุตร ส่วนรายจ่ายที่ใช้ในการทำสวนและปลูกผักนั้นน้อยมาก เพราะสมาชิกใช้จ่ายในการซื้อวัสดุในการทำปุ๋ยอินทรีย์และน้ำหมักชีวภาพน้อย ต้นทุนในการทำถูก ส่วนค่าใช้จ่ายในเรื่องของแรงงานก็ไม่ต้องจ่าย เพราะใช้แรงงานจากสมาชิกในครอบครัว และสมาชิกในกลุ่มก็มีการช่วยเหลือกันเป็นอย่างดี

“ค่าเมล็ดพันธุ์ที่ใช้ปลูกในแปลงหนึ่งก็ไม่กี่บาท ค่าใช้จ่ายส่วนมากก็จะเป็นค่าเทอมลูก นี่แหละ” (กุหลาบ เต่าเงิน, สัมภาษณ์)

การรวมตัวของสมาชิกกลุ่ม จะเป็นการรวมตัวกันเพื่อนำผลผลิตออกไปจำหน่าย และรวมตัวกันทำปุ๋ยชีวภาพ ทุกคนในกลุ่มมีส่วนร่วมในทุกๆ กิจกรรมที่กลุ่มทำ

การเก็บออมและปัญหาหนี้สินของคนในกลุ่มนั้น ทางชุมชนจะมีกลุ่มออมทรัพย์ ทางกลุ่มก็เป็นสมาชิกของกลุ่มโดยในทุกๆ เดือนก็จะนำเงินไปฝากกับกลุ่ม สิ้นปีก็จะปล่อยกู้ให้กับสมาชิก ส่วนหนี้สินที่ทางกลุ่มมีอยู่ก็มาจาก การกู้จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) สมาชิกก็ผ่อนชำระในระยะเวลาที่กำหนด ซึ่งรายได้ที่พอกินพอใช้ของคนในกลุ่มนั้นสามารถผ่อนชำระหนี้สินได้ และก็ไม่เป็นหนี้เพิ่มขึ้น

จากการสังเกตการพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจของกลุ่ม พบว่าจากการหันมาใช้น้ำหมักชีวภาพและปลูกผักเป็นรายได้เสริมทำให้ทางกลุ่มมีรายได้เพิ่มขึ้น และต้นทุนในการผลิตก็ลดลงมาอีกด้วย การจ่ายในครัวเรือนของทางกลุ่มก็จะใช้จ่ายเฉพาะในสิ่งที่จำเป็นไม่ฟุ่มเฟือย มีการดำรงชีวิตที่เรียบง่าย มีการใช้จ่ายอย่างประหยัดอดออม

4.5.3 การพึ่งตนเองทางด้านทรัพยากร

แหล่งน้ำที่ใช้ในการทำเกษตร มาจาก แหล่งน้ำธรรมชาติ คือ คลองตาดลิวซึ่งเป็นต้นแม่น้ำจันทบุรี คลองพลู และมีการกรองน้ำฝนไว้ใช้ในการอุปโภค บริโภค ทุกครัวเรือนจะขุดบ่อเพื่อนำน้ำมาใช้ในการทำการเกษตร ซึ่งปริมาณน้ำถือว่าเพียงพอต่อการทำการเกษตร (ภาพที่ 8)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 8 แหล่งน้ำคลองตากลัวในชุมชน

สภาพพื้นที่ของตำบลคลองพลูเป็นที่ราบลุ่มกับที่ราบเชิงเขา ลักษณะของดินส่วนใหญ่เป็นดินร่วน ซึ่งเหมาะสมในการทำสวน แต่ปัจจุบันการทำสวนใช้สารเคมีมากเกินไป จนทำให้ดินเริ่มแข็ง ขาดความอุดมสมบูรณ์ จากนั้นยังพบว่าดินเริ่มเสื่อมสภาพลงและทำให้สัตว์ที่มีประโยชน์ เช่น ไล่เดือน ตัวห้ำ ตัวเบียน หายไปด้วย ปัจจุบันทางกลุ่มมีการใช้ปุ๋ยอินทรีย์และน้ำหมักชีวภาพทำให้ช่วยเพิ่มจุลินทรีย์ในดิน ทำให้ดินมีความสมบูรณ์ขึ้น และไล่เดือน ตัวห้ำ ตัวเบียน ก็กลับคืนมาเหมือนเดิม (ภาพที่ 9)

ภาพที่ 9 สภาพความสมบูรณ์ของดิน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

การใช้ทรัพยากร ทางกลุ่มจะพยายามที่จะใช้ทรัพยากรในชุมชนให้น้อยที่สุด มีการวางแผนการจัดการใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสม มีการประชุมการวางแผนเก็บกักน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง

“ร้านของบวบที่เราทำ ทางกลุ่มเราไม่ใช้วัสดุจากป่า อย่างไม้ไผ่เราก็ซื้อเขามา เป็นไม้ปลูกไม้ไซ่ไม้ไผ่จากป่า ถ้าเราเอาจากป่า คนอื่นเอามาจากป่า ไม้ในป่าก็หมดไป แล้วลูกหลานก็ไม่ได้เห็น ต้นน้ำก็อาจจะหายไป” (หยด แสงทวงศ์, สัมภาษณ์)

มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไม่ให้ถูกทำลาย โดยการร่วมกันปลูกต้นไม้ในพื้นที่ต้นน้ำเพื่อช่วยรักษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรและเพื่อช่วยเก็บรักษาความชุ่มชื้นของน้ำไว้ในอนาคต และไม่เผาทำลายวัชพืช เพราะจะทำให้หน้าดิน แต่นำวัชพืชนั้นมาคลุมแปลงปลูกผักหรือนำมาหมักเป็นปุ๋ยอินทรีย์ใช้ในการทำสวนผลไม้และปลูกผัก

จากการสังเกตการพึ่งตนเองทางด้านทรัพยากรของกลุ่ม พบว่าทางกลุ่มมีการเลือกใช้น้ำหมักชีวภาพในการทำสวนผลไม้และปลูกแทนการใช้สารเคมี ซึ่งมีผลดีต่อดินเป็นอย่างมาก มีการรักษาต้นน้ำของชุมชนโดยการปลูกป่า และไม่ตัดไม้ทำลายป่า มีการเลือกเอาเปลือกเงาะ มังคุดและวัสดุที่เหลือจากการทำการเกษตรมาใช้ให้เกิดประโยชน์ มีการบริหารจัดการที่ดินที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

4.5.4 การพึ่งตนเองทางด้านจิตใจ

การวางแผนในการประกอบอาชีพ สมาชิกในกลุ่มสามารถมีการประกอบอาชีพได้ตามความถนัดของตน และการวางแผนการผลิตด้วยตนเอง กำหนดพื้นที่ที่จะผลิตผักด้วยตามความสามารถของตนเอง และคำนวณต้นทุนการลงทุนและผลผลิตที่จะได้รับ

ความพึงพอใจในสภาพความเป็นอยู่ สมาชิกในกลุ่มมีความพึงพอใจในสภาพที่เป็นอยู่ของตนเอง มีความสุขกับการปลูกผัก เพราะไม่ทำลายผู้บริโภค ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ไม่ต้องออกไปทำงานรับจ้างนอกชุมชน ทำการปลูกผักตามกำลังความสามารถของตน ผลผลิตที่ได้สามารถจำหน่ายและบริโภคในครัวเรือน

“...ทุกวันนี้ละ ลูกๆ ไม่ต้องออกไปทำงานที่กรุงเทพฯเลย ที่บ้านมีงานให้ทำทั้งปี พ่อแม่ลูกได้อยู่ด้วยกัน ฉันมีความสุขดีนะ...” (กุหลาบ เต่าเงิน, สัมภาษณ์)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

จิตสำนึกในการผลิตผักที่มีคุณภาพ ไม่มีการใช้สารเคมีใดๆ เพราะเล็งเห็นอันตรายของการใช้สารเคมี สำนึกโทษของสารเคมี ไม่อยากให้ผู้บริโภคต้องบริโภคผักที่มีสารเคมี

ศูนย์รวมการเผยแพร่ความรู้ การทำน้ำหมักชีวภาพในตำบล มีการสอนเกษตรกรที่มีความสนใจที่จะทำการเกษตรปลอดสาร มีการบอกเล่าประสบการณ์และถ่ายทอดความรู้ให้ผู้สนใจ

จากการสังเกตการพึ่งตนเองทางด้านจิตใจ พบว่า ทางกลุ่มมีการเอาแรงหรือลงแขกกันในการปรับสภาพดินก่อนการปลูกผัก ตลอดจนให้ความช่วยเหลือเวลาในการกันทำน้ำหมักชีวภาพ และสมาชิกทุกคนมีโอกาสได้แสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ สมาชิกทุกคนมีความสุขกับกิจกรรมที่ทำ มีความภาคภูมิใจในการประกอบอาชีพมีการวางแผนการประกอบอาชีพ พอใจในความเป็นอยู่ในการดำรงชีวิตประจำวัน มีจิตสำนึกในการออม และมีจิตสำนึกในการปลูกผักปลอดสารพิษ

4.5.5 การพึ่งตนเองทางด้านสังคม

ผู้นำของกลุ่ม คือ คุณกุหลาบ เต่าเงิน มีลักษณะความเป็นผู้นำที่มีความคิดรอบมีการศึกษาหาความรู้ ไปดูงานสถานที่ต่างๆ รับฟังข่าวสาร ค้นคว้าหาประสบการณ์ใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา นำความรู้ที่ได้มาเผยแพร่ให้กับสมาชิกในกลุ่ม มีอุดมการณ์ในการทำงานที่จริงจัง มีความมุ่งมั่นในการทำงานให้ประสบผลสำเร็จ มีความคิดใหม่ๆ เพื่อปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ที่เกิดขึ้น มีปรัชญาในการทำงาน ช่วยคิดแก้ปัญหาให้กับสมาชิกในเรื่องที่สมาชิกไม่เข้าใจและไม่สามารถแก้ไขปัญหได้ด้วยตนเอง

มีการติดต่อสื่อสารกับภายนอก คือ การขอรับความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอก ชุมชน และมีหน่วยงานต่างๆ เข้ามาให้การสนับสนุนมากมายทั้งภาครัฐและเอกชน และเป็นกลุ่มต้นแบบของชุมชน

การรับข้อมูลข่าวสาร สมาชิกมีการรับทราบข้อมูลข่าวสารจากการประชุมซึ่งเป็นการบอกข่าวสาร สมาชิกสามารถใช้ข้อมูลนั้นในการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงและประยุกต์ให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสม

ความสัมพันธ์กันของคนในกลุ่ม กลุ่มยึดหลักความสัมพันธ์กันของคนในกลุ่ม ทุกคนสนิทสนมกันแบบพี่น้อง พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีกิจกรรมอะไรก็จะช่วยกันอย่างเต็มที่ ให้เกียรติซึ่งกันและกัน ให้อิสระในความคิดแก่สมาชิก สมาชิกมีการเกาะเกี่ยวผูกพันกันมีความจริงใจต่อกัน มีการพบปะพูดคุยกันอยู่เสมอ มีการถ่ายทอดเทคโนโลยี ถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์การทำงาน ให้สมาชิกได้นำไปปฏิบัติตามและความเป็นอยู่ของสมาชิกดีขึ้นและมีความรู้สึกผูกพันกัน

จากการสังเกตการพึ่งตนเองทางด้านสังคมของกลุ่ม พบว่า ทางกลุ่มมีผู้นำที่มีคุณสมบัติในการเป็นผู้นำที่ดีสามารถส่งเสริมให้กลุ่มมีความสามารถในการพึ่งตนเองได้ มีการสื่อสารกัน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

บุคคลภายนอก มีการศึกษาดูงานนอกสถานที่ มีการรับข้อมูลข่าวสารอยู่เสมอ สมาชิกในกลุ่มมีการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และทุกครั้งที่ชุมชนมีกิจกรรมต่างๆ สมาชิกในกลุ่มจะให้ความร่วมมือทุกครั้ง เช่น ประเพณีบุญส่งทุ่ง หลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ชาวของทุกหมู่บ้านจะต้องทำบุญส่งทุ่งกันทุกปี มีวัตถุประสงค์เพื่อ ชับไล่ภูติผีปีศาจและสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายในปีที่ผ่านมาออกไปจากชุมชน ปกป้องรักษาและเป็นการเรียกขวัญกลับมาสู่คนในบ้านและชุมชน และวัฒนธรรมการจักสานเสื้อจากต้นคลุ้ม-คล้า

4.6 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่มของชีวภาพ

จากการศึกษาพบว่า ปัญหาการดำเนินงานของทางกลุ่มของชีวภาพ คือ ไม่สามารถผลิตผักให้ได้ตามความต้องการของตลาด เพราะมีบริษัทและโรงแรมในจังหวัดจันทบุรีที่สนใจต้องการซื้อผักปลอดสารจากทางกลุ่ม แต่ทางกลุ่มไม่สามารถผลิตผักได้ทุกวันตามความต้องการของตลาดเนื่องจากสามารถผลิตได้ในบางช่วงฤดูกาลเท่านั้น

ปัญหาการถ่ายทอดความรู้ให้กับบุตรหลาน เพราะถ้าไม่มีการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาการปลูกผักและการทำสวนผลไม้ให้กับบุตรหลานภูมิปัญญานี้ก็อาจสูญหายไป

4.7 วิจารณ์ผล

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มของชีวภาพ เริ่มก่อตั้งกลุ่มเมื่อ พ.ศ. 2549 โดยการเข้ามาส่งเสริมของเจ้าหน้าที่เกษตรตำบล เริ่มต้นมีสมาชิก 25 คน ปัจจุบันมีสมาชิก 10 คน โดยมีนางกุหลาบ เต่าเงิน เป็นประธานกลุ่มซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการรวมกลุ่มของ ปารีชาติ วลัยเสถียรและคณะ (2543) ได้สรุปไว้ว่า กลุ่มคือ

- คนตั้งแต่สองคนขึ้นไป ซึ่งไม่จำกัดในเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา และเพศมารวมกัน หรือมาปรึกษาหารือกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อที่จะแก้ไขหรือขจัดข้อขัดข้องในเรื่องหรือปัญหานั้นให้หมดไปหรือให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งจุดมุ่งหมายไว้

- ความสนใจร่วมกัน ความสนใจร่วมกันนี้มักแสดงออกได้ชัดจากวัตถุประสงค์ของกลุ่ม กลุ่มทุกกลุ่มที่ตั้งขึ้นมาจะต้องมีวัตถุประสงค์ซึ่งเป็นเป้าหมายที่สมาชิกทุกคนต้องการจะให้บรรลุ ทั้งนี้ความสนใจร่วมกันนี้ จะเป็นแรงดึงดูดให้สมาชิกรวมกลุ่มกัน เพื่อให้ได้รับผลประโยชน์จากความสนใจนั้น ถ้ากลุ่มไม่สามารถดำเนินไปสู่วัตถุประสงค์ได้ กลุ่มนั้นก็จะเริ่มสลายตัวแตกแยก

- การปฏิบัติต่อกัน องค์ประกอบที่สำคัญที่สุด คือ สมาชิกภายในกลุ่มนั้นจะต้องมีความสัมพันธ์กันเป็นพิเศษ และมีปฏิริยาโต้ตอบกันและกัน มากกว่าที่จะมีบุคคลภายนอกกลุ่มใน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

กลุ่มสมาชิกจะมีความรู้ดีกับรู้ต่อสมาชิกอื่นๆ ที่ร่วมอยู่ในที่เดียวกัน และให้ความสำคัญต่อสมาชิกนั้นๆ ตามบทบาทและฐานะ

การพึ่งตนเองของกลุ่มเป็นการรวมกลุ่มกันทำให้การแก้ไขปัญหาต่างๆ ลุล่วงได้ง่ายขึ้น สมาชิกของชุมชนจะตระหนักถึงพลังและความสามารถของตนเองเกิดความเชื่อมั่นและมุ่งหมายที่จะช่วยตนเองในที่สุด จะเน้นระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ต้องการให้ชุมชนผลิตสิ่งที่เป็นประโยชน์โดยตรงต่อการยังชีพของตนมีการพึ่งพาอาศัยปัจจัยภายนอกให้น้อยที่สุด มีการเพาะปลูก ทำนา เลี้ยงสัตว์ เพื่อให้มีปัจจัยสี่เพียงพอแก่การดำรงชีพ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพวงพยอม เจริญทอง (2541) ได้ศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ เรื่องการประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเองของเกษตรกร ผลการวิจัยพบว่าเกษตรกรมีปัญหาด้านการประกอบอาชีพที่สำคัญคือ ขาดทุนในการประกอบอาชีพไม่เพียงพอ ขาดการรวมกลุ่มอาชีพผลผลิตราคาตกต่ำ แต่ขาดการสนับสนุนจากนักวิชาการภาครัฐและเอกชน และพบว่าเกษตรกรมีความต้องการประกอบอาชีพ ด้านการปลูกผักปลอดสารพิษ ทำให้เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเองดีขึ้น มีแนวโน้มที่จะพึ่งตนเองในด้านต่าง ๆ มากขึ้น ส่วนใหญ่มีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพมีการช่วยเหลือหน้าที่การงานในครอบครัวดีขึ้น สามารถผลิตอาหารไว้บริโภคเพียงพอ มีการใช้จ่ายอย่างประหยัด และลักษณะ อาชีพที่มีแนวโน้มพึ่งตนเองได้มากกว่าอย่างอื่นคือการปลูกผักปลอดสารพิษ

ลักษณะการพึ่งตนเองของกลุ่มสอดคล้องแนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองของ วรณี แกมเกตุ (2545) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับท้องถิ่นดังนี้

- ทรัพยากรภายในเพียงพอแก่การบริโภคในท้องถิ่น และจากการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นของสมาชิก จะเห็นได้ว่าทรัพยากรจะมีความยั่งยืน ให้ได้ใช้ต่อไปนานๆ
- อัตราทุนการเจริญเติบโตของท้องถิ่นนั้นๆ เกิดจากการลงทุนหรือใช้ทรัพยากรภายในเป็นสำคัญ เล็งเห็นความสำคัญของเปลือกผลไม้ และวัสดุที่เหลือจากการทำการเกษตร
- มีโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพและสังคมเพียงพอแก่ความต้องการพื้นฐานของชุมชน มีวัดอุทิศในการทำน้าหมักชีวภาพ
- มีสถาบันต่างๆ ที่สนับสนุนให้เกิดการพัฒนาเริ่มและความร่วมมือกัน ทางกลุ่มมีเจ้าหน้าที่เกษตรตำบลให้ความช่วยเหลือในเรื่องความรู้ในการทำน้าหมักชีวภาพ

ในส่วนของการพึ่งตนเองของชุมชน ประกอบไปด้วย 5 ด้าน คือ 1) การพึ่งตนเองทางด้านเทคโนโลยี เช่น เลือกระบบการให้น้ำผัก การผลิตสารชีวภาพ เพื่อใช้ทดแทนสารเคมี 2) การพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจ เช่น มีอิสระในการเลือกปลูกผักตามความชอบ 3) การพึ่งตนเองทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ เช่น มีการอนุรักษ์ พื้นฟูและวางแผนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน 4) การพึ่งตนเองทางด้านจิตใจ เช่น มีความพึงพอใจในสภาพความเป็นอยู่ และมีจิตสำนึกในการเก็บออม 5)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

การพึ่งตนเองทางด้านสังคม เช่น มีการรับรู้ข่าวสาร ติดต่อบริการกับผู้คนภายนอก และมีผู้นำที่ส่งเสริมให้กลุ่มเกิดการพึ่งตนเองได้ ซึ่งสอดคล้องกับของงานวิจัยของ หทัยทิพย์ แทนทอง (2547) ที่พบว่า ลักษณะการพึ่งตนเองของกลุ่มประกอบด้วย 1) การพึ่งตนเองทางด้านเทคโนโลยี 2) การพึ่งตนเองทางด้าน3) การพึ่งตนเองทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ 4) การพึ่งตนเองทางด้านจิตใจ 5) การพึ่งตนเองทางด้านสังคม

เงื่อนไขในการพึ่งตนเองของชุมชนนั้น ชาวบ้านจะต้องอยู่รวมกันเป็นชุมชน เป็นหมู่บ้าน ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่ ต้องมีจิตสำนึกมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มในหน่วยย่อย ในหมู่บ้าน สามารถที่จะรวมกันเป็นสหพันธ์ มีการส่งเสริมให้ชาวบ้านประสานวัฒนธรรมของตนเองหรือกิจกรรมของตัวกับคนกลุ่มอื่นๆในสังคม มีการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน ชุมชนควรมีความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ พร้อมทั้งอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับเงื่อนไขการพึ่งตนเองของฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2529)

การสร้างเสริมความเชื่อมั่นในการพึ่งตนเองนั้น ตามที่ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2529) ได้อธิบายไว้ว่าการที่จะทำให้เกิดความเชื่อมั่นในการพึ่งตนเองได้ ความรู้สึกของการรวมกันเป็นกลุ่ม ของคนที่มีความสนใจร่วมกันและรวมกันอย่างครบถ้วน ค่านิยมประชาธิปไตยโดยคนในชุมชน มีการยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และใช้มติของที่ประชุมตัดสิน โดยไม่ใช้อิทธิพลส่วนตัวของใครเข้าไปแทรกในการตัดสินใจ เพื่อประโยชน์ของกลุ่มในชุมชน จิตสำนึกในการทำงานร่วมกัน มีการตกลงร่วมกันเกี่ยวกับกิจกรรมและการกระทำร่วมกัน โดยการกำหนดหน้าที่ ความรับผิดชอบและช่วยเหลือกัน จิตสำนึกในการทำงานเป็นกลุ่ม โดยสร้างให้เกิดความตระหนักและเห็นความสำคัญในความสนใจร่วมของกลุ่มและมีความพยายามร่วมกันในอันที่จะบรรลุเป้าหมาย มีจิตสำนึกในการสร้างสรรค์ ปลูกฝังให้มีความคิดริเริ่ม มีการแสวงหาทรัพยากร และเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่เหมาะสมการบริหารจัดการองค์กรใหม่ ๆ ประสพการณ์ใหม่ ๆ และใช้สิ่งเหล่านี้แก้ปัญหาชุมชน มีจิตสำนึกร่วมกันในการสร้างความเชื่อมั่นว่าช่วยตนเองได้ โดยมีการระดมทรัพยากรของชุมชนทั้งบุคคล และวัตถุดิบกับจิตใจกระทำ การให้บังเกิดผลมากที่สุดและมองทรัพยากรจากภายนอกเป็นเพียงส่วนประกอบเท่านั้นมาตรการอย่างง่าย ๆ ที่ตัดสินว่า บุคคลใดพึ่งตนเองได้ มากน้อยเพียงไร ก็คือต้องมีลักษณะดังนี้ คือ คิดเองเป็น ทำเองเป็น และแก้ปัญหาเอง เป็นหรืออาจกล่าวได้ว่า หากใครสามารถ กำหนดวิถีชีวิตของตนเองได้ ในระดับหนึ่งก็แสดงว่าคนนั้นพึ่งตนเองได้แล้ว แต่การพึ่งตนเองมิได้ หมายความว่า จะไม่รับการช่วยเหลือจากคนอื่น เราต้องรับการ ช่วยเหลือจากผู้อื่นตามความจำเป็น และช่วยเหลือผู้อื่นตามความจำเป็น

ระดับในการพึ่งตนเองตามที่ Guitung, J. (1980) อ้างถึงในเรวัตี ตันนุกิจ (2543) ได้อธิบายไว้ว่า การแบ่งระดับการพึ่งตนเองออกเป็น 4 ระดับ ซึ่งทางกลุ่มของชีวภาพมีระดับการพึ่งเองระดับบุคคล คือ มีเป้าหมายเพื่อให้สมาชิกสามารถดำรงอยู่ได้ในสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และสังคมปัจจุบันโดยมุ่ง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนลิขสิทธิ์สำหรับการแข่งขันเพื่อการแข่งขัน เมื่อผู้ใดเห็นประโยชน์ด้านการค้า

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และไม่ต้องคุกคามสภาพแวดล้อมจนเกิดอันตราย พยายามให้ประชาชนยืนอยู่บนลำแข้งของตัวเองมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ พยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งส่งเสริมให้มีการผลิตและกระตุ้นให้ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมเพิ่มขึ้น

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ (Conclusions and Recommendations)

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาและองค์ประกอบของการพึ่งตนเอง และปัญหาอุปสรรคของกลุ่มของชีวภาพ ตำบลคลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In – depth Interview) เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ ร่วมกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non – Participant Observation) รวมทั้ง การศึกษาเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.1.1 กลุ่มของชีวภาพตำบลคลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี เริ่มก่อตั้งกลุ่มเมื่อ พ.ศ. 2549 โดยการเข้ามาส่งเสริมของเจ้าหน้าที่เกษตรตำบล เริ่มต้นมีสมาชิก 25 คนโดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อต้องการให้เกษตรกรลดต้นทุนการผลิตในการทำสวน 2) เพื่อสร้างรายได้ให้กับสมาชิกในกลุ่มให้มีอาชีพเสริมเลี้ยงครอบครัว 3) เพื่อให้คนในชุมชนได้บริโภคผลผลิตที่ปลอดภัยและมี 4) เพื่อผลิตน้ำหมักชีวภาพและปุ๋ยอินทรีย์ใช้เอง 5) เพื่อลดปัญหาการย้ายถิ่นฐานไปทำงานนอกพื้นที่และให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกัน ปัจจุบันมีสมาชิก 10 คน โดยมีนางกุหลาบ เต่าเงิน เป็นประธานกลุ่ม

5.1.2 การบริหารจัดการของกลุ่มของชีวภาพ กลุ่มของชีวภาพ ตำบลคลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี มีรูปแบบการบริหารจัดการกลุ่มดังนี้ คือประธาน เற்றுณฎิก เลขานุการ ที่ปรึกษาและฝ่ายการตลาด

5.1.3 กิจกรรมของกลุ่มและสมาชิกกลุ่ม กลุ่มของชีวภาพ ตำบลคลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี มีกิจกรรมการทำน้ำหมักชีวภาพ และการปลูกผัก จากการหันมาใช้น้ำหมักชีวภาพในการทำสวนผลไม้ และปลูกผักเป็นอาชีพเสริมทำให้สมาชิกกลุ่มของชีวภาพมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการทำสวนผลไม้ได้ในฤดูกาลผลิตถึง 13,500 บาท ต่อครัวเรือนต่อปี และต้นทุนในการผลิตน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับ การปลูกผักที่ใช้สารเคมี และการทำสวนผลไม้ที่ใช้สารเคมี ซึ่งหากเป็นเมื่อก่อนที่จะหันมาใช้น้ำหมักชีวภาพชาวสวนต้องจ่ายค่าปุ๋ย ค่ายา ค่าน้ำมันในการให้ผลไม้เมื่อรวมแล้วประมาณ 60,000 บาท ทำให้ต้นทุนในการผลิตที่สูงผลผลิตที่ได้ก็ไม่คุ้มกับการลงทุน แต่ปัจจุบันชาวสวนในกลุ่มของชีวภาพสามารถลดต้นทุนในการผลิตลงได้เป็นอย่างมากโดยมีต้นทุนประมาณ 7,000 บาท และมีกำไรประมาณ 63,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

5.1.4 ลักษณะการพึ่งตนเองของกลุ่มทำให้กลุ่มมีความสามารถในการพึ่งตนเองได้ซึ่งมีลักษณะการพึ่งตนเองแบ่งออกได้ 5 ด้าน คือ 1) การพึ่งตนเองทางด้านเทคโนโลยี 2) การพึ่งตนเองทางด้าน 3) การพึ่งตนเองทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ 4) การพึ่งตนเองทางด้านจิตใจ 5) การพึ่งตนเองทางด้านสังคม และสามารถสรุปลักษณะการพึ่งตนเองได้ของกลุ่ม ดังตารางที่ 3

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 3 สรุปลักษณะการพึ่งตนเองได้ของกลุ่มกลุ่มของชีวภาพ ตำบลคลองพลู

การพึ่งตนเอง	ลักษณะการพึ่งตนเอง
1. ด้านเทคโนโลยี	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้ภูมิปัญญาในการปลูกผัก และไล่แมลง - ใช้เทคโนโลยีการบำรุงดิน - สร้างความหลากหลายของระบบนิเวศในแปลงผัก - มีการปลูกแบบแบ่งชั้น - ใช้สปริงเกอร์ในการให้น้ำผัก - ผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพ และน้ำหมักชีวภาพใช้เองในการปลูกผัก และทำสวนผลไม้
2. ด้านเศรษฐกิจ	<ul style="list-style-type: none"> - มีความอิสระในการประกอบอาชีพ - มีการใช้จ่ายอย่างประหยัด/การเก็บออม - มีรายได้เสริมจากการทำสวนผลไม้ - เกิดการรวมกลุ่มกันเพื่อนำผลผลิตออกไปจำหน่าย
3. ด้านทรัพยากร	<ul style="list-style-type: none"> - มีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ มีกินมีใช้ตลอดทั้งปี - มีการวางแผนการใช้ทรัพยากร - มีวัดอุทิศในการผลิตน้ำหมักชีวภาพ - มีการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ - มีการเอาเปลือกเงาะ มังคุดและวัสดุที่เหลือจากการทำการเกษตรมาใช้ให้เกิดประโยชน์
4. ด้านจิตใจ	<ul style="list-style-type: none"> - มีการวางแผนการประกอบอาชีพ - พอใจในความเป็นอยู่ในการดำรงชีวิตประจำวัน - มีจิตสำนึกในการออม มีจิตสำนึกในการปลูกผักปลอดสารพิษ - เป็นศูนย์รวมการเผยแพร่ความรู้ การทำน้ำหมักชีวภาพ
5. ด้านสังคม	<ul style="list-style-type: none"> - มีผู้นำที่มีคุณสมบัติในการเป็นผู้นำที่ดีสามารถส่งเสริมให้กลุ่มมีความสามารถในการพึ่งตนเองได้ - มีการสื่อสารกันบุคคลภายนอก มีการศึกษาดูงานนอกสถานที่ - มีการรับข้อมูลข่าวสารอยู่เสมอ - สมาชิกในกลุ่มมีการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ปัญหาการดำเนินงานของทางกลุ่มของซีวภาพ คือ ไม่สามารถผลิตผักให้ได้ตามความต้องการของตลาด เพราะมีบริษัทและโรงแรมในจังหวัดจันทบุรีที่สนใจต้องการซื้อผักปลอดสารจากทางกลุ่ม แต่ทางกลุ่มไม่สามารถผลิตผักได้ทุกวันตามความต้องการของตลาด เนื่องจากสามารถผลิตได้ในบางช่วงฤดูกาลเท่านั้น

ปัญหาการถ่ายทอดความรู้ให้กับบุตรหลาน ปัจจุบันยังไม่มี การถ่ายทอดความรู้ด้านนี้ให้กับบุตรหลาน เพราะถ้าไม่มีการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาการปลูกผักและการทำสวนผลไม้ให้กับบุตรหลานภูมิปัญญานี้ก็อาจสูญหายไป

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.2.1 ข้อเสนอแนะจากผลวิจัย

จากศึกษาลักษณะการพึ่งตนเองของ กลุ่มของซีวภาพ ตำบลคลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะจากการศึกษาดังนี้

5.2.1.1 ทางกลุ่มควรมีการวางแผนการผลิต และควรเพิ่มความหลากหลายในชนิดของผักที่ปลูก เพื่อให้ตรงตามความต้องการของลูกค้า

5.2.1.2 ทางกลุ่มควรมีกิจกรรมอื่น ๆ เสริมในช่วงที่ไม่มีการผลิตผัก เพื่อจะได้มีงานทำ และรายได้เสริมตลอดทั้งปี

5.2.1.3 ทางกลุ่มควรหันมาปลูกไม้ ไร่ใช้เองในการทำร้านผัก หรือให้สมาชิกที่มีพื้นที่และความพร้อมปลูก เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับสมาชิกและเป็นการลดการนำไม้จากภายนอกชุมชนเข้ามา

5.2.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรจะศึกษาเรื่องต้นทุนการผลิตให้ชัดเจน

เอกสารอ้างอิง

กรมการพัฒนาชุมชน. 2549. รายงานผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เรื่อง
กระบวนการแก้จน คนหนองพอก. ร้อยเอ็ด: สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอหนองพอก
จังหวัดร้อยเอ็ด.

กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. 2530. การพึ่งตนเองศักยภาพในการพัฒนาชนบท.
กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.

_____. 2546. การส่งเสริมการเกษตรกับการพัฒนาชนบท. เชียงใหม่: นครพับลิชชิง.

กุหลาบ เต่าเงิน. 2551. ประธานกลุ่มของชีวภาพ. สัมภาษณ์, 17 กุมภาพันธ์ 2551.

โครงสร้างกลุ่มของชีวภาพ. 2551. กลุ่มของชีวภาพ. สัมภาษณ์, 17 กุมภาพันธ์ 2551.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2529. "การพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง". วารสารสังคมพัฒนา: 38-42

ณรงค์ หุตานวัตร และคณะ. 2531. พึ่งตนเองในชนบท อีกบทหนึ่งของการทบทวนโลกทัศน์แห่ง
การพึ่งตนเอง. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. 2541. คนจนไทยในภาวะวิกฤติ เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อประชาชน)
ฉบับที่ 7. กรุงเทพมหานคร : เอดิชั่นเพรสโปรดักท์.

ดวงกมล ปานรศทิพ ธรรมาธิวัฒน์. 2546. เอกสารประกอบการสอนรายวิชา: ผู้นำและกลุ่มทาง
การเกษตร. คณะเทคโนโลยีการเกษตร สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหาร
ลาดกระบัง. (เอกสารอัดสำเนา)

ดิเรก ฤกษ์สาหร่าย. 2535. การพัฒนาชนบท เน้นกลยุทธ์และเครื่องชี้วัดโครงการตำราพัฒนา
ชนบท. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. 2543. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.
กรุงเทพมหานคร: กองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ปิยะพร สุริโยตระกูล. 2548. การศึกษาระดับการพึ่งตนเองของเกษตรกรโครงการทฤษฎีใหม่ ใน
จังหวัดมุกดาหาร. ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขานโยบายสาธารณะ.
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

แผนที่จังหวัดจันทบุรี. 2551.[ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก [www. Chantaburi.com/html](http://www.Chantaburi.com/html) [20 กุมภาพันธ์
2551]

พวงพยอม เจริญทอง. 2541. การประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเองของเกษตรกร. วิทยานิพนธ์
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคมบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

- พิธีสิทธิ์ คำนวนศิลป์ และคณะ. 2544. **การประเมินนโยบายและยุทธศาสตร์การบรรลุเป้าหมายสุขภาพดีถ้วนหน้า ปี 2543.** ขอนแก่น: โรงพิมพ์พระธรรมขันธ์.
- มนเทียร พัฒเสมา. 2551. **ที่ปรึกษาและฝ่ายการตลาด.** สัมภาษณ์, 17 กุมภาพันธ์ 2551.
- รัชนีกร ดอนไสว. 2549. **โครงการ การศึกษาและพัฒนาศักยภาพชุมชนตำบลคลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี เพื่อการพึ่งตนเอง.** จันทบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- วรรณิ แกมเกตุ. 2545. **การพัฒนาตัวบ่งชี้ความสามารถในการพึ่งตนเองของครอบครัวและชุมชนชนบท.** กรุงเทพมหานคร. ภาควิชาวิจัยการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิบูลย์ เข็มเฉลิม. 2534. **ผู้สังคมนเกษตร สำนักวิจัยอิสระของชาวนาไร่.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน.
- วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. 2529. **รายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง การวิจัยเพื่อการพึ่งตนเอง: การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. 2536. **รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2534. **ทฤษฎีสังคมวิทยา: การสร้าง การประเมินค่า และการใช้ประโยชน์.** กรุงเทพมหานคร : เจ้าพระยาการพิมพ์.
- _____. 2536. **ทฤษฎีสังคมวิทยา.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. 2544. **การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชุมชน ฉบับรวมชุด.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสน่ห์ จามริก. 2523. **"ความยากจนในชนบท". เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.** 1(มกราคม-กุมภาพันธ์): 25.
- เสรี พงศ์พิศ. 2536. **"เกษตรพึ่งตนเอง"** น. 35-61. **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิปัญญา.
- สุพรรณิ ไชยอำพร. 2529. **แนวความคิดทางทฤษฎีและการวัดความพยายามการพึ่งตนเองระดับบุคคล.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- หยด แสงทวงศ์. 2551. **สมาชิกกลุ่มของชีวภาพ.** สัมภาษณ์, 17 กุมภาพันธ์ 2551.
- หลอ งามสง่า. 2551. **สมาชิกกลุ่มของชีวภาพ.** สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2551.

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

- หทัยทิพย์ แทนทอง. 2547. การศึกษาการพึ่งตนเองของกลุ่มส่งเสริมกิจกรรมไร่สารพิษ วังน้ำเขียว อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา. ปัญหาพิเศษระดับปริญญาตรี สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- ศิริ ฮามสุโพธิ์. 2546. การพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- อภิชาติ ทองอยู่. 2531. การพึ่งตนเองในชนบท: ทางออกบทหนึ่งของ การทบทวนโลกทัศน์แห่งการพึ่งตนเอง. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อรัญญา ตัญญาเกตุ. 2541. ปัจจัยที่มีผลต่อระดับการพึ่งตนเองของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินโครงการป่าวังโป่ง-ชนแดน-วังกำแพง จังหวัดเพชรบูรณ์. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม) สาขาพัฒนาสังคม. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อัมพร งามสง่า. 2551. สมาชิกกลุ่มของชีวภาพ. สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2551.
- Gultung, J. 1980. Self-Reliance: Strategies for Development. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- อ้างถึงใน เรวดี ตันนุกิจ. 2543. รูปแบบการพัฒนาสู่การพึ่งตนเองของชุมชนชาวอโศก: กรณีศึกษาชุมชนศิระอโศก อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

คำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์

งานวิจัยเรื่อง การศึกษาการพึ่งตนเองของกลุ่มของชีวกาฬ ตำบลคลองพลู
อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

ตอนที่ 1: ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.1 ชื่อ ..... นามสกุล..... อายุ..... ปี เพศ.....
- 1.2 ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่..... หมู่ที่..... ตรอก/ซอย.....
ถนน..... แขวง/ตำบล.....
เขต/อำเภอ..... จังหวัด.....
- 1.3 ภูมิลำเนาเดิม บ้านเลขที่..... หมู่ที่..... ตรอก/ซอย.....
ถนน..... แขวง/ตำบล.....
เขต/อำเภอ..... จังหวัด.....
- 1.4 การศึกษา.....
- 1.5 อาชีพหลัก..... อาชีพรอง.....
- 1.6 ศาสนา.....
- 1.7 หน้าที่ทางสังคม.....
- 1.8 สถานภาพ.....

ตอนที่ 2: บริบทชุมชนที่ตั้งของกลุ่มของชีวกาฬ ตำบลคลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

- 2.1 ประวัติความเป็นมาและสภาพทั่วไปของชุมชน กลุ่มของชีวกาฬ ตำบลคลองพลู อำเภอ
เขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี.....
- .....
- .....

- 2.2 สถานที่ตั้งของชุมชน.....
- .....

- 2.3 จำนวนครัวเรือนในชุมชน.....

- 2.4 จำนวนประชากร.....

- 2.5 อาชีพหลักของชุมชน.....

- 2.6 รายได้ของชุมชนได้มาจากแหล่งใดบ้าง.....

- 2.7 ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอะไรบ้าง.....

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

2.8 สิ่งแวดล้อมที่ถือว่าเป็นจุดเด่นของชุมชนคือที่ใด.....

.....
.....

2.9 การใช้ที่ดินและแหล่งน้ำของชุมชนเป็นอย่างไร.....

.....
.....

2.10 การเปลี่ยนแปลงทางด้านสภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และ สิ่งแวดล้อมของชุมชน.....

.....
.....

2.11 ปัญหาของชุมชนที่เกิดขึ้นและแนวทางแก้ไข.....

.....
.....

ตอนที่ 3: ประวัติความเป็นมาของกลุ่มกลุ่มของชีวภาพ ตำบลคลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัด จันทบุรี

3.1 ก่อตั้งกลุ่มเมื่อปี พ.ศ. ....จนถึงปัจจุบันเป็นปีที่เท่าไร.....

3.2 ผู้ก่อตั้งคือใคร.....

3.3 จำนวนสมาชิกในช่วงเริ่มต้น.....คน / ปัจจุบันมีกี่คน.....

3.4 แนวความคิดและสาเหตุในการรวมกลุ่มกลุ่มของชีวภาพ ตำบลคลองพลู อำเภอเขาคิชฌ- กูฏ จังหวัดจันทบุรี.....

.....
.....

3.5 พัฒนาการของกลุ่มกลุ่มของชีวภาพ ตำบลคลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

.....
.....

3.6 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่ม และสมาชิกในกลุ่ม.....

.....
.....

3.7 ปรัชญา / นโยบาย / เป้าหมาย / วัตถุประสงค์ของกลุ่ม.....

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

3.8 โครงสร้าง การบริหารงาน การดำเนินงาน บทบาทหน้าที่ของกลุ่ม.....

3.9 แผนผังองค์กรเป็นอย่างไร.....

3.10 มีการแบ่งหน้าที่กันอย่างไรภายในกลุ่ม / กี่ฝ่าย / อะไรบ้าง.....

3.11 ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการดำเนินงานของกลุ่ม.....

3.12 แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นที่กระทำอยู่ปัจจุบัน.....

ตอนที่ 4: การบริหารจัดการ

4.1 ขั้นตอนและวิธีการการทำงานขั้นหลักและหลักชีวภาพ.....

4.2 ขั้นตอนและวิธีการปลูกผัก.....

4.3 ปริมาณรอบในการผลิต.....

4.4 ต้นทุนในการผลิต.....

4.5 สถานที่จัดจำหน่าย.....

4.6 รูปแบบการจำหน่าย.....

4.7 การประชาสัมพันธ์.....

4.8 ยอดขายในปีที่ผ่านมา.....

ตอนที่ 5: ข้อมูลเกี่ยวกับการพึ่งตนเองทางทรัพยากร

5.1 การใช้ประโยชน์ที่ดินทำกิน.....

5.2 คุณภาพดินที่ใช้เพาะปลูก.....

5.3 แหล่งน้ำที่ใช้ในการอุปโภคบริโภค.....

5.4 การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น.....

ส่วนที่ 6: ข้อมูลเกี่ยวกับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

- 6.1 การผลิตและรายได้.....
- 6.2 ผลผลิตและราคา.....
- 6.3 ฐานะความเป็นอยู่.....
- 6.4 สภาพหนี้สิน.....
- 6.5 การอุปโภค บริโภค.....

ส่วนที่ 7: ข้อมูลเกี่ยวกับการพึ่งตนเองทางด้านสังคม

- 7.1 ประชากรของหมู่บ้าน.....
- 7.2 ครอบครัวและเครือญาติ.....
- 7.3 การรับรู้ข่าวสาร – การเห็นประโยชน์ของท้องถิ่น.....
- 7.4 การช่วยเหลือเกื้อกูลกันทางสังคม.....
- 7.5 การมีส่วนร่วมของสมาชิกในกลุ่ม.....

ส่วนที่ 8: ข้อมูลเกี่ยวกับการพึ่งตนเองทางเทคโนโลยี

- 8.1 การใช้เครื่องทุ่นแรง.....
- 8.2 การแก้ปัญหาโรคพืชที่ระบาด.....
- 8.3 การเก็บเกี่ยวผลผลิต.....
- 8.4 การใช้เทคนิคภูมิปัญญาในการผลิต.....

ส่วนที่ 9: ข้อมูลเกี่ยวกับการพึ่งตนเองด้านจิตใจ

- 9.1 การมีศีลธรรม.....
- 9.2 การช่วยเหลือเกื้อกูล.....
- 9.3 การมีอุดมการณ์ในการพึ่งตนเอง.....
- 9.4 ความขยันหมั่นเพียร.....
- 9.5 การลดปัญหาความขัดแย้งในกลุ่ม.....

ส่วนที่ 10: กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้

- 10.1 ประเภทขององค์กรหรือหน่วยงาน ที่เข้ามาสนับสนุนมีหน่วยงานอะไรบ้าง.....

- 10.2 การให้ความสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกที่มา มีอะไรบ้าง.....

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

.....
 10.3 กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกลุ่ม การอบรม ทักษะศึกษาดูงาน การประชุมสัมมนา
 .....

10.4 มีการศึกษาดูงานด้านการรวมกลุ่มจากที่ไหนบ้างหรือไม่.....

10.5 ได้รับความรู้จากการฝึกอบรมด้านใดบ้างหรือไม่.....

10.6 มีการถ่ายทอดความรู้สู่สมาชิกอื่นๆ ไปอย่างไร.....

10.7 การสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นมีหรือไม่.....

10.8 มีแนวทางการเตรียมการอย่างไร.....

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
 ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้